

**PALMIRA PUIG XIMÉNEZ:
DE TÀRREGA AL MÓN A LA RECERCA D'UN IDEAL SOCIAL I ESTÈTIC**

MARINA PALLÀS BARTA

ABSTRACT

El llegat de Palmira Puig Ximénez ha provocat dues grans sorpreses: d'una banda, pel fet que la seva obra és molt més prolífica del que fins fa poc es creia; de l'altra, perquè la seva participació en la vida política de principis de segle XX fou també més rellevant del que se sabia i tingué efectes molt significatius al llarg de la seva vida. Aquest article biogràfic pretén donar compte d'aquestes dues vessants tot assenyalant una continuïtat que, en certa manera, ens ha permès salvar algunes llacunes i aportar llum sobre les ombres d'una història tradicionalment androcèntrica que, durant un temps, havia deixat aquesta personalitat sumida en el misteri. Tot per tractar respondre, en última instància, una qüestió tan complexa com resulta ser la seva figura: qui era Palmira Puig Ximénez?

The legacy of Palmira Puig Ximénez has caused two great surprises: on the one hand, because her work is much more prolific than it was known until now; on the other hand, because her participation in the early 20th-century political life was also more relevant than previously was thought and had very significant effects throughout her life. This biographical article aims to account for these two aspects by pointing out a continuity that, in a way, has allowed us to cover some gaps and shed light on the shadows of a traditionally androcentric history that had, for a time, left this personality immersed in mystery. The aim of this paper is to answer, ultimately, a question as complex as her figure turns out to be: who was Palmira Puig Ximénez?

PARAULES CLAU

Biografia, història, androcentrisme, igualtat, segle XX, feminisme, Guerra Civil, franquisme, exili, Escola Paulista, fotografia



LLUM I FORÇA: UNA ESCLETXA EN L'ANDROCENTRISME HISTÒRIC

Per aconseguir aproximar-nos a una imatge fidedigna de la figura de Palmira Puig Ximénez i conèixer més sobre els seus primers passos, s'han realitzat entrevistes als seus parents i coneguts (a la seva neboda cerverina, Marta Domènech Puig; a la seva neboda de Barcelona, Ester Tayà Puig; a la seva cunyada de Barcelona, Maria Giró Marsal; al seu nebot de la Floresta, Sant Cugat, Toni Ricart Giró, i a la targarina Pilarín Minguell Pont), i s'ha fet recerca en arxius i en la premsa local de l'època. També hem pogut comptar amb el testimoni pòstum de Marcel Giró Marsal, el seu marit, enregistrat en una cinta d'àudio que es trobava dipositada en un fons de l'Arxiu Nacional de Catalunya.

Diuen que una imatge val més que mil paraules, i en aquest cas sembla que ha estat literal. L'obra de Palmira Puig —al Brasil tot sovint coneguda com a Palmira Puig Giró—, part de la qual és avui en col·leccions internacionals com la del Museum of Modern Art de Nova York (MoMA), el Museu de Arte de São Paulo (MASP) o el Museu Nacional d'Art de Catalunya de Barcelona (MNAC), parla per si sola, perquè constitueix una escletxa en una historiografia i una cosmovisió tradicionalment androcèntriques. Trenca el silenci d'un relat que obviava les dones i que considerava les seves activitats com a secundàries, converteix allò referencial en referent i subverteix una violència simbòlica —la dominació masculina al llarg de la història— a través de la creació i de l'art, d'una obra que parla d'avui i d'ahir. De la quarta onada feminista en què ens trobem immersos i que busca tornar l'atenció i el pes que els correspon a cada gest i a cada acció de la història —un exercici de reconstrucció i memòria totalment necessaris, un deure social—, i de la primera de la qual fou partícip Palmira. Dels ideals que ella perseguí en la seva joventut i que més tard es configuraren en un estil fotogràfic humanista, poètic i avui encara molt contemporani. Del canvi que ha experimentat la premsa en relació amb la seva activitat —que, per la seva condició de gènere, abans considerava secundària i que, pel mateix motiu, avui no deixa de preguntar-se pel seu veritable abast—. ¹ D'una activitat que no es deturà per les imposicions socials, ni per la seva condició de dona ni pel context i les circumstàncies que li tocaren viure. Les seves aspiracions no foren interrompudes ni per la guerra, ni

¹ En la premsa local de l'època no ha resultat tan fàcil trobar detalls de les seves activitats com en el cas dels homes. Tanmateix, el fet que fos una persona molt activa ha fet possible fer un cert seguiment dels fets.

Palmira Puig en un dels seus viatges, s/d. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró.



per la dictadura ni per l'oceà que la separava de la terra natal, sinó més aviat al contrari, reforçades: després d'allunyar-se de la dictadura franquista, a São Paulo ingressaria a l'Escola Paulista, un grup d'artistes de gran prestigi que veien l'art com un mitjà per dialogar amb una ciutat en construcció, per contribuir a un projecte conjunt de modernització de la ciutat i del país.² La força de la seva obra i la seva vida ens fan testimonis d'una continuïtat gens casual, que avui arriba fins als nostres dies per apel·lar-nos directament.

PALMIRA PUIG XIMÉNEZ

(Tàrrega, 13 de març de 1912 - Barcelona, 27 de setembre de 1979)³

Palmira Puig Ximénez nasqué el 13 de març de 1912 a Tàrrega, al seu domicili, en el si d'una família il·lustre de destacada tradició intel·lectual, cultural i progressista.⁴ Formà part d'una generació que visqué dues dictadures —en el seu cas, tres, si s'hi suma la del Brasil— i tres guerres, un fet que, sens dubte, marcà la seva trajectòria vital.⁵ Els rastres que deixà en la premsa local i tota la seva obra evidencien que era una persona molt activa i d'una gran sensibilitat artística, que afrontà les situacions excepcionals per mitjà de l'activisme i la creació, i s'obrí el seu camí en un espai públic molt poc accessible per a les dones. Aquells qui l'han conegut personalment, parents i coneguts, coincideixen a destacar la seva gran intel·ligència, caràcter afable, discreció i la qualitat de l'elegància, un sentit de l'estètica que s'apreciava en la seva imatge personal i forma de vestir i que més endavant es faria palesa en la seva obra i en la manera de treballar a l'estudi fotogràfic.⁶

Filla de Gaietà Puig Piqué i Antònia Ximénez Oliva, fou la setena de vuit germans, qui donaren continuïtat al cognom i tarannà de la nissaga Puig: Odón, Hèctor, Estrella, Plini, Minerva, Víctor, Palmira i Gaietà.⁷ Tot sovint se'ls coneixia com *Els Puig de Cal Tano*, un nom els orígens del qual es remunten al vuitcentisme, en l'època en què Cayetano, o Gaietà, Puig Boladeres —avi de Palmira—, nascut al Talladell, seguint una tradició familiar marcadament liberal i progressista, es convertí en republicà, maçó i lliurepensador destacat en l'àmbit local i comarcal de finals del segle XIX.⁸ Al seu torn, el pare de Palmira, Gaietà Puig Piqué, fou també una figura eminent en la vida cultural i política targarina i el republicanisme de tombants del segle XIX. Nascut a la Figuerosa l'any 1853, fou un dels principals dirigents del republicanisme targarí a finals del segle XIX com a membre i diputat provincial d'Unió Republicana. Es dedicà principalment al

² URBIPEDIA. ARCHIVO DE ARQUITECTURA (2009). *Escuela Paulista* [en línia]: https://www.urbipedia.org/hoja/Escuela_Paulista.

³ Certificat de naixement i de defunció de Palmira Puig Ximénez. Jutjat de Pau de Tàrrega - Registre Civil.

⁴ Atès que era la segona més petita dels germans, i pel fet que Gaietà era divuit anys més gran que Antònia, hi ha molta diferència entre l'edat de Palmira i la del seu pare (cinquanta-vuit anys).

⁵ La dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), la Guerra Civil Espanyola (1936-1939), el franquisme (1939-1975), la Gran Guerra o la Primera Guerra Mundial (1914-1918) i la Segona Guerra Mundial (1939-1945). Palmira també visqué la dictadura militar del Brasil (1964-1985).

⁶ Aquesta descripció ha estat reiterada per tots els entrevistats.

⁷ Les dates de l'any naixement, segons els padrons, els certificats de naixement i les entrevistes, serien: Odón (1897), Hèctor (1899), Estrella (1900), Plini (1902), Minerva (1904), Víctor (1906), Palmira (1912) i Gaietà (1915). Hèctor també morí de malaltia al voltant dels quaranta anys.

⁸ Joaquim Capdevila detalla com estava emparentat amb bona part de les figures principals del progressisme targarí de tombants del segle XIX, com ara Antoni Roca de Sanou i Marià de Feijóo. Gaietà Puig Boladeres fou també maçó de la lògia lleidatana *Amigos de la Virtud*, de la Gran Logia Simbòlica del Gran Oriente España: CAPDEVILA, Joaquim (2008). *Tàrrega (1898-1923): economia, política i imaginari*, p. 375, 352-353; CASTELLÀ, Josep. «Els Puig de 'Cal Tano'», *Nova Tàrrega* (6 de juliol de 2001).

Palmira Puig asseguda al Jaguar que tenien al Brasil, c. 1950. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró. Cortesia de la Galeria RocioSantaCruz.

comerç —primer de vi i després de cereals, adobs i farines— i fou membre de la Cambra de Comerç de Tàrrrega i de la Junta Directiva d'Instrucció de l'Escola del Centre Republicà. Fou un maçó de la lògia targarina *29 de Septiembre*, on s'inicià amb el nom i cognom simbòlics de l'autor d'*Els Miserables*, Victor Hugo.⁹ Allunyat de l'Església Catòlica —un fet motivat per una desavinença amb alguna figura eclesiàstica— i amb la voluntat de crear una escola per als fills d'obrers que fos la rèplica areligiosa a l'ensenyament, l'any 1904 fundà el Centre Republicà Obrer i Instructiu.¹⁰ Morí l'any 1925, amb setanta-dos anys, quan Palmira en tenia tretze.¹¹ La mare de Palmira, Antònia Ximénez Oliva, nascuda a Castellserà el 1874, participà també en la vida política targarina subscriuint els ideals republicans, i durant la Segona República s'adherí al reclam col·lectiu de les dones de Tàrrrega per assolir un espai propi en l'àmbit polític. Vuit anys després de la mort del seu marit, l'any 1933, Antònia suportà la creació del Grup Femení d'Esquerra, o Unió Republicana de Tàrrrega, després que es publicés un manifest el 18 de març a *Crònica Targarina* adreçat a les dones de Tàrrrega, en què se les convocarà a constituir el grup. Al final del manifest, entre les més de quaranta-sis signatures de dones de Tàrrrega —entre les quals la de Palmira—, hi trobem també la seva.¹²

Gaietà Puig Piqué i Antònia Ximénez Oliva tingueren vuit fills que estudiaren disciplines diverses i foren molt actius en la vida cultural i política de Tàrrrega i més enllà. Els germans visqueren la infància i la joventut al nucli familiar, Cal Tano, la casa del carrer de Sant Josep número 7 de Tàrrrega, un edifici de tres plantes d'estil modernista amb una gran galeria i una façana amb els motius senyorialss de l'època on es distingeixen les inicials GP —segurament de Gaietà Puig—, que, probablement, tal com indica un detall de forja a la part superior d'una porta lateral, fou construïda l'any 1882. La família també tenia en propietat la finca del Castell de l'Ofegat, adjunta a un turó i una bassa, també coneguda com el Turó del Moro, un gran terreny als afores de la ciutat on hi havia la masia punt de trobada de la família al llarg dels anys, i on tot sovint hi arribaven a peu des de Tàrrrega seguint la via del tren.¹³



Palmira Puig amb la seva mare, Antònia Ximénez, c. 1950.
Palmira Puig. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró.

Un dinar familiar a la masia de la finca del Castell de l'Ofegat o Turó del Moro, s/d.
Palmira Puig Estate / Toni Ricart Giró. Cortesia de la Galeria RocioSantaCruz.

⁹ CAPDEVILA, Joaquim (2008). *Tàrrrega (1898-1923): economia, política i imaginari*, p. 418-422.

¹⁰ CAPDEVILA, Joaquim (2008). *Tàrrrega (1898-1923): economia, política i imaginari*, p. 471; CREUS, Jordi (2013). *L'impacte demogràfic, social i etnològic de la immigració a Tàrrrega (1874-1930)*, p. 93; CASTELLÀ, Josep. «Els Puig de 'Cal Tano'», *Nova Tàrrrega* (6 de juliol de 2001).

¹¹ «Necrològica», *Crònica Targarina* (12 de setembre de 1925), p. 12.

¹² «A les dones de Tàrrrega», *Crònica Targarina* (18 de març de 1933), p. 9-10.

¹³ Així ho relata Marta Domènech, la neboda de Palmira.

Qui té record dels Puig Ximénez, ja siguin familiars directes o bé targarins que els conegueren personalment, els descriuen com una família «diferent», «més moderna del temps en què vivien» i «molt avançada».¹⁴ L'anècdota dels noms dels vuit fills com a mostra d'aquesta singularitat ha estat un apunt recurrent al llarg de les entrevistes realitzades durant la investigació: Odón, Hèctor, Estrella, Plini, Minerva, Víctor, Palmira i Gaietà són noms del cosmos maçònic enllaçats amb el món clàssic antic, aliens al santoral catòlic. Els fills no foren batejats, sinó inscrits directament al registre del jutjat municipal, un fet que simbolitza una virtut lliberal i evidencia el caràcter laicista de la família.¹⁵

Malgrat els moments convulsos que li tocà viure, la família sempre mirà de mantenir-se unida. Tots els germans Puig Ximénez tingueren accés a l'educació i

cursaren estudis superiors que combinaren amb una implicació molt activa en àmbits socials i culturals diversos de la ciutat, i també, seguint la tendència marcada pels predecessors, en política els anys de la Segona República i durant la Guerra Civil, fet que els dugué també a ampliar la xarxa de relacions de la família dins i fora de Tàrrrega.¹⁶

La mort sobtada per malaltia del jove Odón el 6 de març de 1928, als 30 anys, i tres anys després de la mort del pare, colpí família i amics, i Tàrrrega perdé un membre de la Junta del Club Deportivo Tàrrrega F.C. i un soci protector de la Biblioteca Popular.¹⁷ Odón, que era el gran dels germans, era advocat de professió. El segon més gran, Hèctor, fou violinista. Tocava en una orquestra que viatjava sovint cap a Amèrica i que ofería concerts a Nova York i també als creuers transatlàntics. Estrella, la tercera, fou l'única dona de la seva promoció que estudià Medicina a Lleida. Hauria completat els estudis en quatre anys en lloc de cinc —com estava establert a l'època— i el doctorat, en un any en lloc de dos. Es convertí en una prestigiosa doctora a la ciutat, oferí conferències a Barcelona —com una de titulada *Les malalties hereditàries* l'any 1923— i el 1931 es casà amb l'advocat Ricard Tayà, fill d'una família que fundà una de les navilieres més grans del país, tot sovint coneguda com a Tayà Lines, i dirigí el diari progressista *La Publicitat*. Tingueren quatre fills: Ester, Ricard, Jordi i Regina. Minerva, la quarta, també cursà estudis musicals i esdevingué pianista i professora superior de piano. A Tàrrrega formà part de l'Ateneu Tennis Club i participà en competicions. Es casà l'any 1928 amb



Palmira Puig a casa de la seva germana Minerva, a Cervera, c. 1950. Palmira Puig. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró.

¹⁴ Ho descriuen així la targarina Pilarín Minguell Pont, les nebodes Marta Domènech Puig i Ester Tayà Puig, i el nebot Toni Ricart Giró.

¹⁵ Així ho destaquen també CAPDEVILA, Joaquim (2008). *Tàrrrega (1898-1923): economia, política i imaginari*, p. 419; i CREUS, Jordi (2013). *L'impacte demogràfic, social i etnològic de la immigració a Tàrrrega (1874-1930)*, p. 93.

¹⁶ Totes aquestes dades són extretes de les diverses edicions de *Crònica Targarina* fins a l'any 1937 que es fan ressò de les diverses activitats locals en què s'involucren els germans, i complementades amb les dades i la memòria dels parents entrevistats.

¹⁷ «Necrològica», *Crònica Targarina* (10 de març de 1928), p. 12.

Francesc Domènech Bosch, un polític cerverí que fou secretari per a l'Ajuntament de Cervera durant prop d'una quarantena d'anys i alcalde provisional de la capital segarrenca l'any 1931, i, a més, també tenia afició per la fotografia i arribaria a guanyar múltiples certàmens. El matrimoni s'establí a la capital segarrenca en una casa del centre que també seria punt de trobada de la família al llarg dels anys. Ells dos tingueren tres fills: Marta, Francesc i Enric. Plini, el cinquè, fou un dels tres germans que s'implicà més en la política amb l'adveniment de la Segona República. Esdevingué vocal de la Junta d'Unió Republicana i membre de les Joventuts Republicanes l'any 1932. També formà part de la Junta de la Secció Recreativa de l'Ateneu del 1929 al 1932, i fou vocal de la junta del Tàrrega S.C. el 1931 i el 1932, així com soci fundador del Club Natació Tàrrega. Després de la Guerra Civil, hagué d'exiliar-se a Perpinyà, on ja es quedà a viure i es casà amb Thérèse, amb qui tingué dos fills: Odon i Helene. Com Odón, el sisè germà, Víctor, també fou molt actiu en l'àmbit esportiu targarí de l'època. Fou davanter del Tàrrega S.C. i el 1934 formà part d'un comitè pro piscina que es creà per instar el consistori a donar suport al projecte del targarí Felip Moreu de construcció d'una piscina per al municipi, fet que dugué a la creació del Club Natació Tàrrega.¹⁸ Fou comptable o escriptor, i més endavant acabaria fent-se càrrec de les diverses propietats de la família al llarg dels anys, atès que vivia al costat de la mare, Antònia. Gaietà, el més petit de tots, fou un dels altres germans que també participà més activament en política i qui, després de la guerra, rebria més represàlies. Fou membre de la UGT i durant la Guerra Civil lluità a la batalla de l'Ebre. L'any 1939 fou detingut, jutjat per un Consell de Guerra i empresonat a la Presó Provincial de Lleida.



DONA I LLUITA (1912-1943): A LA RECERCA DE L'IDEAL SOCIAL

Palmira és, dels germans, qui tingué una trajectòria més marcada per l'activisme polític, que prengué força durant la Segona República i els anys de la Guerra Civil, i donà continuïtat a la presència del cognom Puig en el sector republicà targarí de principis de segle. Tot i que, per la cosmovisió tradicionalment androcèntrica, el relat històric tot sovint ha obviat les dones i les ha situat en segon pla, Palmira fou prou activa perquè la premsa local es fes ressò, en major o menor mesura, de la seva activitat durant la primera meitat del segle XX.

Ella fou, de fet, el membre de la família Puig que més hi figurà, sobretot en relació amb el seu activisme polític, vinculat amb les lluites socials i feministes del moment. Aquests reculls i els records de qui la conegueren ofereixen la imatge d'una persona molt dinàmica i sociable, participativa en les iniciatives locals i

Palmira Puig davant el bust del Mestre Amigó al Parc de Sant Eloi de Tàrrega, 1933. Palmira Puig. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró.

¹⁸ TORREBADELLA, Xavier. «El boom de l'esport. Ideologia i societat a l'esport targarí (1920-1937)», URTX: Revista Cultural de l'Urgell, 2011, núm. 25, p. 445.



Palmira Puig amb l'equipament de tennis, c. 1930. Fons personal familiar de Marta Domènech.

defensora dels ideals socials propugnats durant la Segona República, que abans i durant la Guerra Civil es materialitzarien en un procés revolucionari que acceleraria el procés d'emancipació femenina i desvinculació de l'àmbit privat o domèstic —malgrat que després, amb el franquisme, es produiria un retrocés—. ¹⁹ En aquestes aportacions també s'hi endevinen les primeres inclinacions artístiques i també per l'esport de Palmira, que sempre que podia feia escapades per visitar germans i família, a Barcelona i a la casa d'estiueig a Sitges. Estudià Peritatge Mercantil i des de ben jove tocava el piano i jugava a tennis.

Fou alumna de la seva germana Minerva de classes de piano —fins que ella no se n'anà a viure a Cervera, Cal Tano acollí els concerts de fi de curs, com un en què prengué part Palmira quan tenia divuit anys, el 1930— ²⁰ i, com la seva germana, formava part de l'Ateneu Tennis Club i participava en competicions a la ciutat.

En aquests primers anys, parents i coneguts recorden que manifestava algunes inclinacions artístiques, especialment en relació amb la moda. La targarina Pilarín Minguell Pont explica que, en alguna ocasió, Palmira dibuixà algun disseny que després la modista Pilar Álvarez li confeccionà. Ester Tayà Puig, la seva neboda de Barcelona, recorda com, tot sovint, Palmira confeccionava vestits per a les seves nines.

Com en el cas dels seus germans, la participació activa en política de Palmira es manifestà sobretot en l'edat adulta, època que es correspongué amb un període de canvis que la ciutat visqué en paral·lel al país i derivats de la fi de la dictadura del general Primo de Rivera, l'adveniment de la Segona República i, finalment, la Guerra Civil. Durant el primer bienni de la República (1931-1933) —també anomenat Bienni Reformista—, Palmira hauria començat a seguir de prop i activament episodis històrics clau, tant per al republicanisme català com targarí, i també per a les dones de la república per entrar-hi a formar part, al segon bienni (1933-1936) —o Bienni Negre— i fer-se lloc entre les forces republicanes en un espai polític molt masculinitzat.

Tal com il·lustra la historiadora Glòria Coma (1992), la República portà grans canvis al panorama polític i social en l'àmbit estatal, català i també local (p. 47-61). ²¹

¹⁹ NAVARRO, Natàlia (2009). *La inserció de les dones a la vida pública i política durant la Segona República (1931-1939)* [en línia], *EINES*, p. 151: <https://www.raco.cat/index.php/Eines/article/viewFile/142527/194082>.

²⁰ «D'Art», *Crònica Targarina* (5 de juliol de 1930), p. 6.

²¹ La resta de formacions polítiques quedaren representades per Acció Catalana i Unió Republicana a l'esquerra —que reunien la petita i mitjana burgesia comercial i industrial de la ciutat, però que no aconseguien fer una candidatura conjunta, fet que debilità el front d'esqueres a les eleccions—, una dreta indefinida —que no es precisà fins al 1932 amb el Centre Autonomista Republicà, adherit a la Lliga Regionalista de Catalunya— i la Candidatura Popular, una llista d'última hora formada per les persones més poderoses de la ciutat que es presentava com una alternativa a les representacions partidistes caracteritzada per la indefinició ideològica. Aquesta última, en representació de la dreta que faltava, obtingué una victòria aclaparadora, fet que la historiadora Glòria Coma atribueix, en part, a una consciència ideològica i política deficient, especialment a les zones rurals. Els ànims dels republicans remuntaren quan, dos dies després de les eleccions, Macià proclamà la República Catalana, i Unió Republicana de Tàrrrega ho feu seguidament a la ciutat, des del balcó de l'Ajuntament. Tàrrrega no seria aliena, després d'aquest punt, a les tensions i la bipolarització entre les forces d'esqueres i dretes que es produïren a la resta de l'Estat.

Amb la fi de la dictadura de Primo de Rivera (1923-1930), qui fou forçat a dimitir per Alfons XIII quan la crisi i les contradiccions del règim eren evidents, es convocaren eleccions municipals el 12 d'abril de 1931 per sufragi universal. En vista a aquestes, l'any 1930, les forces polítiques i sindicals dissidents al règim que fins aleshores havien romàs en la clandestinitat —republicans, nacionalistes catalans, bascos i gallecs, socialistes i anarquistes— es llançaren a l'acció i es prepararen per aglutinar les forces d'esquerres en un front comú que pogués vèncer l'opció monàrquica, mentre a Catalunya es desvetllaven de nou els sentiments nacionalistes. És així com, en un any intens en què la reacció social omplia els carrers, se signà el Pacte de Sant Sebastià el 17 d'agost de 1930 amb l'objectiu d'enderrocar la monarquia i instaurar la República. La República es proclamà el 14 d'abril de 1931, només dos dies després de les eleccions, en què el triomf de les forces republicanes feu evident la derrota i la fi del règim monàrquic. El govern de la República es formà pocs dies després de l'aprovació de la Constitució amb Alcalá-Zamora com a president de la República i Manuel Azaña com a president del Govern. A Catalunya, amb una victòria aclaparadora dels republicans, les eleccions donaren la majoria al partit d'Esquerra Republicana encapçalat per Francesc Macià, el qual, el mateix 14 d'abril, proclamava la República Catalana dins d'una República federal. A Tàrrrega, la reorganització de les forces polítiques també s'acompanyà del sentiment nacional que caracteritzava la resta de formacions polítiques a Catalunya.²² La participació en la vida política de Palmira s'emmarcaria en aquest catalanisme d'esquerres assenyalat pels presidents Macià i Companys, i en el moviment de la primera onada feminista. Milità a Unió Republicana, un partit d'esquerra que reunia la petita i mitjana burgesia comercial i industrial de la ciutat, i ho feu com moltes dones en aquell moment: des de l'agrupació femenina, que reivindicava un espai propi per a les dones en el partit i la vida política. La nova democràcia i el clima de progressisme derivat del triomf de les forces republicanes arreu de l'Estat es presentaren com una oportunitat per garantir la conquesta de drets de les dones, començant pel dret a vot, que en altres legislacions democràtiques, com la d'Anglaterra, ja havia restat reconegut (1928).²³



Després que Francesc Macià proclamés la República Catalana, es confeccionà una bandera republicana i, a les vuit del vespre, el cap d'Unió Republicana, Samuel Pereña, proclamà la República a Tàrrrega des del balcó de l'Ajuntament entre crits d'entusiasme del públic, i demanà a Francesc Fité, alcalde electe de la Candidatura Popular, que li lliurés el govern de la ciutat en nom del poble republicà. Fité ho acceptà al moment, però la situació arribà al Parlament i a Madrid, i es donà l'ordre perquè es constituís l'Ajuntament tal com havia estat elegit per votació popular. El nou Ajuntament es constituí el 21 d'abril amb Francesc Fité com a alcalde, nou regidors de la Candidatura Popular, tres d'Acció Catalana i un d'Unió Republicana. Però, tal com passà al llarg de l'Estat, ràpidament afloraren les discrepàncies entre les agrupacions d'esquerres i les de dretes, i l'abandó de regidors es convertí en una pràctica habitual als ajuntaments, que a Tàrrrega feu que Acció Catalana i Unió Republicana es retirassin de l'Ajuntament, de manera que el radicalisme polític s'accentuà. COMA, Glòria (1992). *Tàrrrega a la Segona República*, p. 55-61.

²² També ho repassa CAPDEVILA, Joaquim (2010). *Catalanisme i construcció simbòlica. Qüestions generals i un cas particular: el noucentisme targari (1898-1936)*.

²³ DE MIGUEL, Ana (2011). «Los feminismos a través de la historia», *Mujeres en Red, El Periódico Feminista*, p. 15 [en línia]: <https://web.ua.es/es/sedealicante/documentos/programa-de-actividades/2018-2019/los-feminismos-a-traves-de-la-historia.pdf>.

Palmira Puig a Cervera, 1931. Palmira Puig. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró. Cortesia de la Galeria RocíoSantaCruz.

Mentre el debat sobre el sufragi femení s'anà intensificant alhora que les dones de la República s'organitzaven i es mobilitzaven per assolir un espai propi —i reconegut— dins l'àmbit polític, la Constitució republicana, promulgada el 9 de desembre de 1931, establí el sufragi universal a l'Estat espanyol i reconegué el dret de sufragi a les dones i als més grans de vint-i-tres anys.²⁴ La promulgació d'aquesta llei implicava que es reorganitzessin els partits polítics catalans amb dones afiliades que, ara, exercirien el seu dret al sufragi. D'aquesta nova estructuració, a partir de principis del 1932, nasqueren seccions femenines en partits catalans d'arreu. L'activista Clara Campoamor havia fundat, el 1931, la Unió Republicana Femenina, una organització política que arribà a comptar amb més de mil afiliades en suport a la República a Madrid.²⁵ A *Crònica Targarina* trobem una columna de l'any 1933, «Dona i política», signada per M. de M., que insta les dones de Tàrraga a «organitzar-se[vos] políticament o afiliar-se[vos] al partit que millor s'adigui a la seva [vostra] ideologia», i fer ús del sufragi per «elegir... els homes que han de regir els destins de Catalunya», i esperant que ningú, «sentint-se antifeminista», refusés aquest dret.²⁶ L'agrupació femenina d'Unió Republicana de Tàrraga es constituïria un any després, i Palmira en seria la secretària.²⁷ Tanmateix, ja hauria participat activament en els moviments polítics i socials que tingueren lloc abans de la creació de la secció i de formar part de la junta directiva del grup aquest any 1933. La premsa local de l'època indica que Palmira feia viatges a Barcelona sovint, sobretot a partir de l'any 1932, quan tenia vint anys acabats de fer.²⁸ Cap dels entrevistats no té més informació sobre aquests primers viatges a la capital, bé perquè encara no la coneixien o perquè, directament, encara no havien nascut, i la premsa no especifica en cap cas el motiu d'aquestes sortides, però moltes de les dates que hi figuren s'escauen amb esdeveniments històrics destacats, com la gran concentració ciutadana del vespre del 9 de setembre de 1932 davant el Palau de la Generalitat, abans coneguda com a plaça de la República —avui, plaça de Sant Jaume—, on la multitud celebrava l'aprovació de l'Estatut de les Corts de la República aprovada aquell dia, l'endemà de la qual Palmira retornava de Barcelona.²⁹ Molt probablement, tal com després sí que en tenen constància els seus parents, quan anava a Barcelona s'allotjava a casa de la seva germana Estrella. En relació amb aquesta participació activa en política de Palmira, sortosament, la seva neboda cerverina Marta Domènech Puig n'ha guardat durant anys una prova molt singular: una fotografia on Palmira apareix al costat de Francesc Macià, presa el 25 de maig de 1931 en la visita del president a Cervera, on s'hi veu una petita comitiva d'autoritats locals que acompanyen Macià en una visita al museu local.

En aquest moment, el pare de Marta, Francesc Domènech —marit de Minerva Puig i cunyat, per tant, de Palmira— era alcalde provisional de la capital

²⁴ FUNDACIÓ JOSEP IRLA (2007). *Les dones d'Esquerra: 1931-1939 (recerca històrica: Dolors Ivern i Salvà)*, p. 12.

²⁵ ÁLVAREZ-URÍA, Fernando. «Mujeres y política. Las políticas de las mujeres en la España de la Segunda República y la Guerra Civil», *Papers: Revista de Sociología*, 2013, vol. 98, núm. 4, p. 638.

²⁶ «La dona i la política», *Crònica Targarina* (18 de març de 1932), p. 7.

²⁷ «Grup Femení d'Unió Republicana», *Crònica Targarina* (24 de març de 1933), p. 16.

²⁸ Que se'n tingui constància, des de 1928 fins a 1937 —any en què deixa d'editar-se *Crònica Targarina*— hi viatja almenys en set ocasions, concretament, al voltant de les dates 14/01/1928, 26/03/1932, 10/09/1932, 23/12/1933, 13/04/1934, 19/01/1935 i del 14/12/1935 al 08/02/1936. No són exactes, són les dates de cada edició en qüestió de *Crònica Targarina* en què s'esmenten aquestes sortides de Palmira cap a Barcelona (o retorns).

²⁹ Una fotografia del Fons Francesc Macià de l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC1-264-N-242) retrata el moment. Concretament, *Crònica Targarina* es fa ressò el dia 10 que Palmira ha retornat de Barcelona: «De Societat», *Crònica Targarina* (10 de setembre de 1932), p. 14.



segarrença. El fet que Palmira sigui l'única de la família que, junt amb Francesc i Minerva, aparegui també en el seguici, sembla una mostra del seu interès des de ben aviat per la política i, probablement, també per la figura del president Francesc Macià.³⁰

Una altra prova irrefutable del seu activisme i militància política previs a la creació del Grup Femení d'Unió Republicana és la crònica publicada el 17 de setembre de 1932 a *Crònica Targarina*, on s'explica que Palmira és part de la comitiva de rebuda del president Francesc Macià, a l'Ajuntament, en la seva visita a Tàrraga durant un míting d'ERC. Entre d'altres, a la comitiva també hi havia el seu germà Plini, en aquell moment vocal de la Junta d'Unió Republicana, i cinc dones, alguna de les quals també acabà formant part de la junta directiva del Grup Femení d'Unió Republicana, com és el cas de Júlia Pomés.³¹

Així, quan la Secció Femenina d'Esquerra es constituí a Barcelona oficialment el juny de 1932, les dones targarines d'esquerra, entre les quals hi ha Palmira i la seva mare, Antònia, es mobilitzaren per organitzar-se i constituir-ne una a Tàrraga.

El 15 de març del 1933 signaren un manifest que es publicà el 18 de març a *Crònica Targarina* per convocar les dones targarines afins al seu discurs a constituir el grup. Es tracta d'un manifest contundent que insta les dones de Tàrraga a intervenir en la política i fer-ho des d'un espai i experiència propis.

³⁰ Una dada curiosa és que la mateixa setmana que la salut del president Francesc Macià estava en situació crítica Palmira també era per Barcelona. Al llarg d'aquesta setmana, com s'expressa en la premsa del moment, Macià rebé visites i molta gent intentà visitar-lo, de manera que seria possible que Palmira també s'arribés a la capital amb aquesta voluntat, i més tenint en compte que el seu oncle, Ricard Tayà, coneixia personalment Macià, tot i que per falta d'informació no podem afirmar-ho.

³¹ «El President de la Generalitat a Tàrraga», *Crònica Targarina* (17 de setembre de 1932), p. 2-3. La publicació també es fa ressò d'aquesta visita del president Macià en la propera edició del 24 de setembre: «El míting de l'E. Republicana de Catalunya» (24 de setembre de 1932), p. 10-11.

Palmira Puig en la comitiva que acompanyà el president Francesc Macià al museu local de Cervera, 1931. Fons personal familiar de Marta Domènech.

A les dones de Tàrrrega

Se'ns prega la inserció del següent manifest:

«No és pas sense emoció que ens adrecem a vosaltres, dones targarines. El vibrar generós dels sentiments i la reflexió, ens hi impulsen.

Voldríem imprimir a la vida de la nostra ciutat, el ritme d'aquestes hores en què vivim que s'adrecen cap a l'assoliment d'una societat més justa i més digna.

Catalanistes d'esperit, targarines de rel i soca i dones que som, sentim com ningú l'afany de superar-nos, l'afany de treballar per uns ideals i de servir una causa, per així forjar una Catalunya cada vegada més gran i una Tàrrrega cada dia més d'acord amb els corrents avençats i intel·ligents que tendeixen a millors estadis del viure.

Els ideals que volem servir i la causa per la que volem treballar, no són altres que els que es troben enquadrats en els programes dels catalanistes d'esquerra, o sigui, concretant més encara, els que assenyala el President Macià. Nosaltres els volem servir, però donant hi el to nostre, el to femení, sense que això vulgui dir un to menor, ja que això potser implicaria que encara no ens hem sabut lliurar d'aquell esclavatge al que vivíem sotmeses. El que en realitat significa és que dins d'aquests ideals nosaltres hi podem aportar altres matisos, els més delicats si voleu, que moltes vegades escapen de la perspicàcia de l'home. Fins i tot, el joc net, si més no.

Hem remarcat això de l'esclavatge perquè fins ara, i ara encara no n'estem lliures del tot, les dones hem estat presoneres. Presoneres d'unes rutines, d'uns prejudicis, d'unes conveniències que ens inhabilitaven per a tot. I per acabar-nos'en de deslliurar és també altre motiu pel que ens aprestem a la lluita.

Enfortit l'esperit per les lluites en pro d'un ideal generós; augmentada la intel·li-

gència per l'exercici intel·lectual al que ens veurem obligades si volem reïxir; més en contacte dels problemes de la vida que preocupen als homes; coneixedores del món que ens envolta que abans ens era privat de conèixer; no en dubteu, que així fins a la llar podrem aportar-hi un contingut millor, i més bé podrem preocupar-nos dels fills.

Els fills, pels quals tenim de voler una organització més equitativa de la societat. No ja pels que nosaltres poguem tenir, sinó que per tants i tants fills de mare, que naixen raquítics per manca de mitjans, i que no poden educar-se com voldrien, perquè si fins ara ni del seu ensenyament es preocupaven, ara més d'un cop en l'època que treurien profit dels estudis, la necessitat els ho impedeix.

Per tot això volem treballar, amigues. I si el sentiment ens dóna l'impuls, la reflexió tot seguit ens fa adonar més de la necessitat de fer-ho. Es així, perquè si ara el règim nou ens n'ha donat facultats, no tenim pas de desapropiar-les. El fer-ho altrament seria perillós, perquè els que pels seus propis interessos no volen que les coses vagin endavant, s'aprofitarien d'aquesta arma poderosa per anar-hi (com indubtablement és la intervenció de la dona en la vida política) per precisament tallar l'intent d'avenç que s'està realitzant, ja que per dissort encara hi ha dones que s'hi prestarien.

Per aquest motiu es perquè venim a tu, dona targarina. Venim perquè prescindint de petites diferències ens oferixi's el teu apoi i l'esforç enrolant'ne en les nostres rengleres, des de les quals treballarem amb tota la nostra fe catalanista i esquerrista republicana. Treballarem per nivellar el màxim les diferències, per suprimir les injustícies, per aproximar la cultura a tothom, i perquè no tinguem d'abaixar el front davant d'aquesta forma moderna d'escla-

El manifest exposa que cal que les dones intervinguin en política per defensar els ideals «catalanistes i esquerristes» marcats per Francesc Macià i aportar-hi «l'accent femení» i «el joc net». Adverteix dels perills que suposa l'absència de les dones en la política i de la necessitat d'alliberar-se de «l'esclavatge» al qual han estat «sotmeses» per assolir, en definitiva, una societat més «avançada», tot entenent que, sense aquesta intervenció de la dona en política, la justícia i la igualtat que propugnen els republicans no serien mai efectives. Les signatures de Palmira i Antònia apareixen al final del manifest (transcrit íntegrament a continuació) entre les més de quaranta-sis signatures de dones de Tàrrrega:

«No és pas sense emoció que ens adrecem a vosaltres, dones targarines. El vibrar generós dels sentiments i la reflexió, ens hi impulsen. Voldríem imprimir a la vida de la nostra ciutat, el ritme d'aquestes hores en què vivim que s'adrecen cap a l'assoliment d'una societat més justa i més digna. Catalanistes d'esperit, targarines de rel i soca i dones que som, sentim com ningú l'afany de superar-nos, l'afany de treballar per uns ideals i de servir una causa, per així forjar una Catalunya cada vegada més gran i una Tàrrrega cada dia més d'acord amb els corrents avençats i intel·ligents que tendeixen a millors estadis del viure. Els ideals que volem servir i la causa per la que volem treballar, no són altres que els que es troben enquadrats en els pro-

grames dels catalanistes d'esquerra, o sigui, concretant més encara, els que assenyala el President Macià. Nosaltres els volem servir, però donant-hi el to nostre, el to femení, sense que això vulgui dir un to menor, ja que això potser implicaria que encara no ens hem sabut lliurar d'aquell esclavatge al que vivíem sotmeses. El que en realitat significa és que dins d'aquests ideals nosaltres hi podem aportar altres matisos, els més delicats si voleu, que moltes vegades escapen de la perspicàcia de l'home. Fins i tot, el joc net, si més no. Hem remarcat això de l'esclavatge perquè fins ara, i ara encara no n'estem lliures del tot, les dones hem estat presoneres. Presoneres d'unes rutines, d'uns prejudicis, d'unes conveniències que ens inhabilitaven per a tot. I per acabar-nos'en de deslliurar és també altre motiu pel que ens aprestem a la lluita. Enfortit l'esperit per les lluites en pro d'un ideal generós; augmentada la intel·ligència per l'exercici intel·lectual al que ens veurem obligades si volem reïxir; més en contacte dels problemes de la vida que preocupen als homes; coneixedores del món que ens envolta que abans ens era privat de conèixer; no en dubteu, que així fins a la llar podrem aportar-hi un contingut millor, i més bé podrem preocupar-nos dels fills. Els fills, pels quals tenim de voler una organització més equitativa de la societat. No ja pels que nosaltres poguem tenir, sinó que per tants i tants fills de mare, que naixen raquítics per manca de mitjans, i que no poden educar-se com voldrien, perquè si fins ara ni del seu ensenyament es preocupaven, ara més d'un cop en l'època que treurien profit dels estudis, la necessitat els ho impedeix. Per tot això volem treballar, amigues. I si el sentiment ens dóna l'impuls, la reflexió tot seguit ens fa adonar més de la necessitat de fer-ho. Es així, perquè si ara el règim

El manifest del Grup Femení d'Unió Republicana, 'A les dones de Tàrrrega', 1933. Crònica Targarina.

nou ens n'ha donat facultats, no tenim pas de desaprofitar-les. El fer-ho altrament seria perillós, perquè els que pels seus propis interessos no volen que les coses vagin endavant, s'aprofitarien d'aquesta arma poderosa per anar-hi (com indubtablement és la intervenció de la dona en la vida política) per precisament tallar l'intent d'avenç que s'està realitzant, ja que per dissort encara hi ha dones que s'hi prestarien. Per aquest motiu es perquè venim a tu, dona targarina. Venim perquè prescindint de petites diferències ens ofereixis el teu apoi i l'esforç enrolant'he en les nostres rengleres, des de les quals treballarem amb tota la nostra fe catalanista i esquerrista republicana. Treballarem per nivellar el màxim les diferències, per suprimir les injustícies, per aproximar la cultura a tothom, i perquè no tinguem d'abaixar el front davant d'aquesta forma moderna d'esclavatge que és la submissió econòmica. En fi, serem allí on calgui, amb el nostre crit i accent femení. I si totes ens hi posem, amigues, no en dubteu que Catalunya serà el poble més lliure, més avençat i més culte del món. Per aquest ideal i perquè niugú el pugui deturar us demanem la vostra col·laboració. És per la pàtria i per un món millor i més just.»

Aquest text no només representa un dels pocs de la premsa local del moment en què es reflexiona sobre els drets de les dones més enllà d'aquest dret a vot, sinó el primer que, sense conformar-se amb aquest dret com a finalitat en si mateixa i a través d'un discurs apoderador, insta les dones de Tàrraga a intervenir en la vida política perquè esdevingui un mitjà per conquerir més drets que les situïn en una situació d'igualtat amb l'home i assolir així una societat més justa.³²

Cal destacar que, en aquest punt, s'apropaven les eleccions generals espanyoles del novembre de 1933 —convocades per Alcalá-Zamora davant la situació de crisi generalitzada arreu del país, caracteritzada per les tensions al govern entre socialistes i republicans, la depressió econòmica i un moviment vaguístic que arriba al seu punt culminant— i entre les posicions republicanes d'arreu de l'Estat s'estenien climes de desconfiança en relació amb el sufragi femení —hi havia opcions republicanes que hi eren contràries directament—, ja que consideraven que el vot femení era generalment conservador i clerical.³³

A la premsa local trobem diversos missatges preelectorals i postelectorals (de les generals de 1933 i les municipals de 1934) caracteritzats pels retrets i aquest to de desconfiança dirigit a les electores i que posen en dubte el seu criteri, com la cita de l'escriptora Aurora Bertrana recollida a les pàgines de *La Ciutat*, el quinzenal targari afiliat a ERC, a finals del 1933:

³² L'abril del 1932, Acció Popular també havia creat la secció femenina, però amb un enfocament completament diferent, lligat a la promoció del model de dona més propi del catolicisme (esposa i mare) que no pas del feminisme.

³³ El resultat donà el triomf a la CEDA (Confederación Española de Derechas Autónomas), un partit nascut per defensar els interessos catòlics, punt a partir del qual s'inicià l'anomenat Bienni Negre (1933-1936), caracteritzat per una coalició entre ministres de la CEDA i els republicans de Lerroix, que dugué a una creixent tensió entre la majoria de dreta i una esquerra cada cop més dividida. Tot i que estudis com el comparatiu entre el 1931 i el 1933 de la sufragista Clara Campoamor atribuïen aquesta pèrdua de vots a la desunió de l'esquerra, l'agrupació de la dreta, el desgast polític del Govern, l'abstencionisme polític i no al vot femení —que de vegades s'hauria decantat per opcions tant conservadores com obreristes que capitalitzaren i atragueren el vot femení en detriment de les opcions republicanes que havien allunyat i exclòs les dones de la seva campanya política per desconfiança—, l'opinió i els discursos d'algunes posicions d'esquerra de Tàrraga tampoc no quedaren al marge d'aquestes idees: *Ciudadanía y género en la construcción de la europa contemporánea*, Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona. Institut Català de la Dona [en línia]: <http://www.ub.edu/ciudadania/>; GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA (2018). *Definició de Bienni Negre* [en línia] <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0010033.xml>.



«La major part de les dones, víctimes d'una vella moral formada de fantasies i covardies, pateixen encara letargia intel·lectual. Tenen mandra de pensar i segueixen en tot les suggestions del pare, del marit i especialment del confessor.»

En termes generals, entre aquestes opinions podríem distingir-hi dues tendències: la que considera que el sufragi femení és una fita en si mateixa que cal fer servir per reforçar l'autoritat i la presència d'algunes figures polítiques masculines, i la que, un pas més enllà, entén el sufragi femení com el punt de partida d'un activisme que ha de conduir a una intervenció més gran de les dones en política, aconseguir que no només siguin electores, sinó elegibles i assolir, en última instància, una conquesta generalitzada de drets.³⁴ El manifest del Grup Femení d'Unió Republicana, quan encara no s'havia concretat el dret de la dona a sufragi actiu —és a dir, a ser elegible, que no ho serà fins al 27 de juny d'aquest mateix any—³⁵, s'emmarcava en la segona posició i, inscrivint-se en les tendències de la primera onada feminista, apuntava a la intervenció plena de la dona en la política.³⁶ Tot just quatre dies després de la publicació del manifest, el 19 de març de 1933, a l'estatge d'Unió Republicana es constituí la secció o Grup Femení d'Unió Republicana de Tàrrega, amb un centenar de sòcies allistades, un èxit que evidencià la important organització i mobilització que hi havia rere el procés de constitució d'aquest grup. Palmira n'era la secretària, i ho fou també en successives juntes directives, la primera de les quals quedà constituïda de la següent manera:

Presidenta: Constància Beleta

Vicepresidenta: Consol Escolies

Secretària: Palmira Puig

Vicesecretària: Dolors Escolies

Tresorera: Pepeta Roqué

Comptadora: Júlia Pomés

Vocals: Pepeta Pascual, Enriqueta Fabrés, Maria Regada, Magdalena Solé i Consol Mestres

Des dels inicis, el grup feia reunions per lliure i gestionava els seus propis comptes. Quan la vida encara era més o menys tranquil·la a la ciutat, impartien classes de música i s'organitzaven tallers artístics i exposicions dirigides a les noies de

³⁴ També és exemple de la primera tendència la columna de Maria Teresa Gibert del 7 de juliol de 1933 a *La Ciutat*: «Vivim ofuscades, completament al marge dels esdeveniments polítics i no capim fins on deuen arribar els nostres deures de ciutadania... Cal que sigueu vosaltres el portantveu d'aquest crit d'alarma que té de fer adonar als esperits tebis i als passius del que esdevindria si les dones descuidéssim la nostra obligació, no palesant, com tenim el deure de fer, l'adhesió fervent als homes que han posat la llibertat de tots en les nostres mans femenines.» (GIBERT, M. Teresa «Responsabilitat», *La Ciutat* (6 de juliol de 1933), p. 3. En trobem més exemples a «Panorama preelectoral», *La Ciutat* (14 de desembre de 1933), p. 1; «El vot de les dones», *La Ciutat* (26 d'octubre de 1933), p. 6.

³⁵ Tal com recorda Maite Fandos (2003), la intervenció plena de la dona en política no serà un camí fàcil; és amb la Llei electoral de 27 de juny de 1933 que es concreta el dret de la dona al sufragi actiu i passiu, és a dir, a ser electora i elegible. En aquest punt, malgrat que les dones de tot l'Estat haurien de gaudir dels mateixos drets polítics que els homes, la mentalitat tradicional que considera el món polític aliè a les dones perdura, cosa que dificultarà que entrin de ple en el món polític: FANDOS, Maite (2003). *Les dones i la República 1931-1936*. Notes [en línia], vol. 18, núm. 18, p. 149-56: <https://www.raco.cat/index.php/Notes/article/view/24262>.

³⁶ DE MIGUEL, Ana (2011). «Los feminismos a través de la historia», *Mujeres en Red, El Periódico Feminista* [en línia], p. 12-15: <https://web.ua.es/es/sedealicante/documentos/programa-de-actividades/2018-2019/los-feminismos-a-traves-de-la-historia.pdf>.

Palmira Puig amb un grup de dones targarines, 1932.

Palmira Puig. Marcel Giró

Estate / Toni Ricart Giró.

Cortesía de la Galería

RocioSantaCruz.

Tàrrrega.³⁷ Palmira seria membre de la junta directiva del Grup Femení d'Esquerra fins a la seva dissolució, l'any 1937.

En aquest entorn, cobra especial importància la relació d'amistat de Palmira amb la comptable del grup, Júlia Pomés —que també en formà part en les consecutives juntes—, que es remuntava a anys abans de la constitució del Grup Femení d'Unió Republicana: eren amigues des que eren nenes. Júlia Pomés Figueres (Tàrrrega, 1912 - Barcelona, 2003) —nascuda el mateix any que Palmira—, filla de Cecília Figueres Trepal i Francesc Pomés Monfà, era cosina germana —per part de pare— d'Antoni i Tomàs Pomés Marsal, president d'Unió Republicana l'any 1934 —anteriorment, d'Acció Catalana— i president del Comitè Local de les Milícies Antifeixistes de Tàrrrega durant l'any 1936, respectivament. Alguns dels qui la conegueren recorden que fou miliciana, que molt probablement formà part de les files del Comitè de Milícies Antifeixistes de Tàrrrega, del qual el seu cosí fou president.³⁸ Els seus cosins, fundadors de l'empresa de transport Hispano Targarina, tingueren un paper destacat entre les posicions republicanes els anys previs a la Guerra Civil i també durant aquesta, des del Comitè. Com Júlia i Palmira, els germans Pomés també es trobaven entre la comitiva de rebuda de l'Ajuntament en la visita de Francesc Macià a Tàrrrega l'any 1932, i després de la guerra s'hagueren d'exiliar a Badalona per escapar de les represàlies. Antoni acabaria sent jutjat per un Consell de Guerra, que l'acusaria de ser «afiliat a Esquerra», «propagandista», «tenir una gran amistat amb Companys i Macià i altres dirigents» i d'haver-se «apropiat» de la Hispano Targarina, de la qual hauria estat «copropietari», així com de «desmuntar les màquines per enviar-les a Barcelona». Condemnat a vint anys de reclusió temporal, li acabarien commutant la pena a sis i li atorgarien la llibertat condicional. Tomàs, que de 1936 a 1937 havia estat regidor de l'Ajuntament pel POUM, s'exiliaria a França i ingressaria al camp de concentració d'Argelers, on hi seria fins que aconseguí marxar a Andorra.³⁹

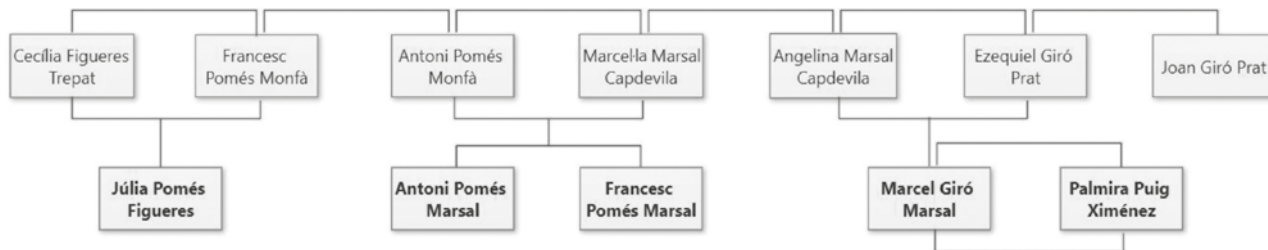


³⁷ «Grup Femení d'Esquerra», *La Ciutat* (22 de juny de 1933), p. 3.

³⁸ Així ho recorden la targarina Pilarín Minguell Pont i Ester Tayà Puig, la neboda de Palmira.

³⁹ Antoni Pomés Marsal, després d'exiliar-se a Badalona, el març de 1939 fou detingut i ingressat primer a la Presó de Cervera i, a l'agost, a la Provincial de Lleida. Al setembre fou jutjat per un Consell de Guerra, que el condemnà a 20 anys de reclusió temporal. L'agost de 1941, la Comisión Central de Examen de Penas li commutà la pena a 6 anys i se li atorgà la llibertat condicional. D'entrada, se l'acusà de ser autor «de delito a la rebelión», d'estar afiliat a Esquerra, de ser un «propagandista y cómplice de la dominación marxista» i d'haver-lo vist, «en los primeros días del Movimiento Nacional... en el Palacio de la Generalidad en unión de Companys excitando a las masas», entre altres coses. Tomàs Pomés Marsal fou president del Comitè Local de les Milícies Antifeixistes de Tàrrrega el 1936, i fins a l'any 1937 també fou regidor de l'Ajuntament de Tàrrrega pel POUM. El 1939 s'exilià a França i ingressà al camp de concentració d'Argelers, on hi és fins que aconsegueix marxar a Andorra. El novembre de 1936, fou ferit a Seròs per desavinences amb grups del poble. Francesc Pomés Monfà, pare de Júlia, també fou expedientat després de la Guerra Civil pel Tribunal de Responsabilidades Políticas a Cervera per ser d'esquerres i ateu, i perdé les seves propietats a Tàrrrega. La família s'exilià a Badalona, a casa dels Giró. Les dades han estat extretes de les entrevistes amb els familiars i dels extractes digitalitzats de procediments sumaríssims oberts a Antoni i Tomàs Pomés Marsal i Francesc

Palmira Puig amb unes amigues a Tàrrrega, c. 1930. Palmira Puig. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró. Cortesia de la Galeria RocioSantaCruz.



Aquestes persones, molt actives en la vida política, configuraven l'entorn social a través del qual Palmira acabaria coneixent en Marcel. La figura de Júlia és especialment rellevant per la seva relació d'amistat amb Palmira i perquè era cosina política de Marcel Giró, futur marit de Palmira.⁴⁰

Antoni i Tomàs Pomés Marsal són també, per tant, cosins germans —per part de mare— de Marcel Giró Marsal (Badalona, 1912 – Mira-sol, 2011), fill dels industrials tèxtils Angelina Marsal Capdevila i Ezequiel Giró Prat. La mare era nascuda a Vilagrassa, i la seva germana, Marcella Marsal Capdevila —tia de Marcel—, es casà amb el targarí Antoni Pomés Monfà —oncle de Júlia—, motiu pel qual des de ben petits Marcel i els seus germans —Esperança, Modest, Maria, Lluïsa i Ezequiel— passaren algunes estades a Tàrrrega a casa dels parents. D'altra banda, el tiet de Marcel, Joan Giró Prat, membre de la direcció del Partit Republicà Radical i, segons la premsa del moment, «amic personal del cap del partit», Alejandro Lerroux, fou designat pel mateix Lerroux membre d'un comitè de reorganització del Partit Radical a la província de Lleida l'any 1932.⁴¹

Palmira i Marcel, per tant, es coneixen durant la joventut, i amb la Júlia i tota una colla d'amics que agrupava targarins, ceriverins i badalonins, compartiren vivències en dies d'estiu i de festes a Tàrrrega com a punt de trobada. La germana de Marcel, Maria, també recorda que aquests anys Palmira anà de visita a Badalona amb Júlia Pomés. De fet, un dels primers records que en té és el de Palmira amb Júlia quan tenien prop de vint anys i uns cabells tallats a l'estil *garçonne* ballant el *Charleston* damunt la taula de casa dels Giró. D'aquests primers anys, hi ha un dels primers retrats que Marcel feu de Palmira.

Durant aquests anys, Palmira participà en alguns dels esdeveniments polítics rellevants que tingueren lloc a Tàrrrega, junt amb Unió Republicana i el Grup Femení, i probablement també a Barcelona, on és possible que hi hagués anat per les festes del tercer aniversari de la República, que se celebrarien el 14 d'abril de 1934, un dia després que, segons explica la premsa de l'època, Palmira hagués sortit cap a la ciutat.⁴² En aquest període, Catalunya i l'Estat vivien uns

Pomés Monfà: *Tàrrrega, 1939-1961: repressió, exili i vida quotidiana* [en línia]: <http://www.tarrega1939.cat/> / ESPINAGOSA, Jaume; PLANES, Josep M. (1988). *Tàrrrega. Aproximació a la història dels seus ajuntaments entre 1884 -1939*, p. 220.

⁴⁰ És a dir, la mare de Marcel, Angelina Marsal Capdevila, i la mare d'Antoni i Tomàs, Marcella Marsal Capdevila, són germanes. D'altra banda, el pare d'Antoni i Tomàs, Antoni Pomés Monfà, és germà del pare de Júlia, Francesc Pomés Marsal.

⁴¹ Joan Giró Prat també fou membre de la Mancomunitat de Catalunya: PUIGVENTÓS, Eduard (2015). *Mancomunitat de Catalunya* [en línia]: <http://diputatsmancomunitat.cat/mancomunitat/content/giró-i-prat-joan>. «Polítiques», *Crònica Targarina* (9 de juliol de 1932), p. 10; «Una conversa amb en Ramon Roca», *Crònica Targarina* (7 de desembre de 1934), p. 4.

⁴² «14 d'abril», *Crònica Targarina* (13 d'abril de 1934), p. 1.

Vincle entre Palmira Puig,
Marcel Giró i la família Pomés.

esdeveniments polítics que també tindrien una gran repercussió sobre els targarins: els Fets del Sis d'Octubre, Lluís Companys proclamà l'Estat Català i aviat se celebrarien les últimes eleccions de la República.⁴³ Just abans d'aquestes eleccions, que tindrien lloc el febrer de 1936, Palmira hauria passat al voltant d'un mes i mig a Barcelona, la temporada més llarga a la capital fins aleshores.⁴⁴ Després d'aquest període, tornava cap a Tàrraga just la mateixa setmana que el saló teatre Ateneu —concretament, el 3 de febrer— acolliria el míting de propaganda del Front d'Esquerres, on probablement no hi faltà.⁴⁵ Un acte que, segons *Crònica Targarina*, «constituí un èxit esclatant per a Unió Republicana».⁴⁶ Però el triomf electoral del Front Popular estimulà i refermà els propòsits de les dretes i les forces armades que conspiraren per dur a terme el «Glorioso alzamiento», el cop d'Estat del 18 de juliol del 1936.

En esclatar la Guerra Civil, Tàrraga patí, sense excepció, una duríssima repressió i unes conseqüències tràgiques d'un seguit de tensions irresoltes vinculades amb problemes estructurals estesos arreu de l'Estat.

Però també seria en aquest període que l'activitat política d'alguns dels grups s'intensificaria notablement,



⁴³ La tensió creixent entre una Catalunya governada per l'esquerra i amb la majoria de municipis a favor seu i un Govern central —la coalició dels republicans de Lerroix amb la CEDA— que s'apropava cap a la dreta rescindint les reformes del primer bienni, sumat a l'ascens de les ideologies totalitàries arreu d'Europa, havia alarmat les esquerres i conduït a una bipolarització de les posicions, també a Tàrraga. La decisió d'Alcalá-Zamora davant la situació de crisi de donar entrada al Govern a membres de la CEDA i el seu rebuig a la Llei de Contractes de Conreu no fou ben rebuda pels republicans, que acumulaven mesos de tensió creixent amb el govern de centredreta. Immediatament, a començament d'octubre, la situació culminava amb una rebel·lió estesa arreu del país, que a Astúries esdevingué, en paraules de Coma (1992), «un veritable assaig del que seria, en un futur, la Guerra Civil». A Catalunya, la situació derivaria en els Fets del Sis d'Octubre, quan Lluís Companys, successor de Francesc Macià, que havia mort per la complicació d'una apendicitis el Nadal de 1933, declararia l'Estat català dins la República federal espanyola. L'exèrcit sufocà ràpidament l'aixecament, i el govern català fou jutjat i els seus membres, amb Companys i consellers, condemnats a trenta anys de presó. Azaña, que era a Barcelona, també fou empresonat. A Tàrraga també es visqueren hores d'angoixa. La minoria d'esquerres prengué el comandament de la ciutat, i grups armats encara ocupaven els carrers quan a Barcelona el moviment ja havia fracassat. En conèixer la capitulació de la Generalitat, els escamots abandonaren els carrers i la Guàrdia Civil donà novament possessió a l'Ajuntament. Les armes foren requisades, s'anuncià l'estat de guerra i, finalment, s'intentà que es reprengués la vida normal. Però la rebel·lió se saldaria amb l'empresonament de regidors d'ERC i el BOC (Bloc Obrer i Camperol), que no tornarien a incorporar-se a la política municipal fins després del triomf de l'agrupació d'esquerres Front Popular —Front d'Esquerres a Catalunya— el febrer del 1936, que donaria l'amnistia als presos, i aquest episodi provocà un distanciament i més tensió entre les forces polítiques targarines. Els efectes dels Fets del Sis d'Octubre s'estendrien fins després de la guerra, quan es buscarien i s'empresonarien els sospitosos d'haver col·laborat en la rebel·lió, un fet que provocaria canvis substancials en la vida de la família Puig: COMA, Glòria (1992). *Tàrraga a la Segona República*, p. 98-101, 158-160; ESPINAGOSA, Jaume; PLANES, Josep M. (1988). *Tàrraga. Aproximació a la història dels seus ajuntaments entre 1884 -1939*, p. 161.

⁴⁴ No en sabem el motiu exacte, perquè Ester, la neboda de Barcelona, només tenia tres anys.

⁴⁵ A Tàrraga guanyaren de nou les dretes, però les esquerres obtingueren un considerable augment de vots. Tant Glòria Coma (1998:196) com Jaume Espinagosa i Josep Maria Planes (1988:161-170) coincideixen a assenyalar que el període que seguí aquest episodi i que precedí l'inici de la Guerra Civil, tant al consistori com als carrers, fou especialment tens.

⁴⁶ «El míting del dilluns», *Crònica Targarina* (8 de febrer de 1936), p. 12.

Un dels primers retrats a Palmira Puig de Marcel Giró, 1928. Palmira Puig. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró. Cortesia de la Galeria RocioSantaCruz.

com en el cas del Grup Femení d'Esquerra. Després del cop d'estat del 18 de juliol, el Front Popular i els grups d'esquerra, entre els quals el Grup Femení, seguiren participant en mítings i actes, com la festa del 6 d'octubre del 1936, on el grup hi participà amb les organitzacions del Front Popular.⁴⁷

En aquest punt, i des de la seva fundació, el grup hauria crescut considerablement i incrementat el nombre de membres a la junta directiva i també d'àrees. El dijous 28 de gener de 1937, amb una junta força més nombrosa que la primera (havia passat de tenir onze membres a tenir-ne disset) i que ara comptava amb les àrees d'Assistència Social i Esports, se celebrà una reunió en la qual Palmira fou reelegida membre de la junta, aquest cop, en l'àrea d'Esports, on també hi havia Júlia Pomés.⁴⁸ Aquesta fou probablement l'última junta que tingué el grup. El 7 de febrer de 1937, «la Junta el Grup Femení amb un nombrosíssim grup de dones» participava en la manifestació antifeixista organitzada per la CNT que agrupà totes les forces antifeixistes. El grup tancava la manifestació.⁴⁹ L'activitat s'intensificà molt durant la Guerra Civil, quan el grup passà a treballar al costat de les milícies i s'ocupà principalment de subministrar equipament i roba als qui eren al front, milicians de Tàrraga i també de Barcelona, tal com expliquen a la premsa:⁵⁰

«Bella tasca és la que porta a cap el Grup Femení d'Esquerra de la nostra ciutat, la qual des del començament de la guerra que va imposar-se l'obligació de treballar cada nit, pels nostres germans que lluiten als diferents fronts. Aquest esperit de continuïtat i sacrifici que posseeixen les abnegades companyes del Grup Femení d'Esquerra, ben bé val la pena de que tingui força imitadors entre els que vivim a la reraguarda.

Una prova ben palesa de ço que diem la tenim amb la remesa de gèneres que suara han fet a "Ajut Català" de Barcelona...»

En el nou context de misèria i mancances econòmiques i alimentàries, que s'havien convertit un problema estès arreu de la ciutat, derivades del pes de la guerra i la modificació en la vida productiva, així com de la manca d'homes que eren al front, el grup promogué i organitzà un seguit de recaptés d'aliments i joguines per fer donacions als nens que patien la guerra —com la Setmana de l'Infant—, als hospitals i a les famílies més empobrides.⁵¹ Tal com assenyala Mary Nash (1999), els primers mesos de la guerra —en què algunes dones, com la ministra de Sanitat i Assistència Social Frederica Montseny, havien assolit càrrecs públics de responsabilitat—⁵², aquestes dones targarines trencaren amb el rol tradicional d'assistència en l'àmbit privat i exerciren un paper molt significatiu en el procés de reestructuració dels serveis mèdics, higiènics i assistencials.

Però l'abril d'aquell any 1937 el grup arribaria a la seva fi. El setembre de 1936, la Junta de Defensa Nacional de España declarava il·legals totes les agrupacions que havien donat suport al Front Popular, una prohibició que a Tàrraga comportà la

⁴⁷ A l'escenari del saló teatre, tal com descriu *Crònica Targarina*, «s'hi col·locaren les banderes que figuraven en la manifestació: les joventuts del POUM i del PSUC i l'agrupació femenina d'Esquerra»: «La festa del 6 d'Octubre», *Crònica Targarina* (10 d'octubre de 1936), p. 2.

⁴⁸ «Grup Femení d'Esquerra», *Crònica Targarina* (30 de gener de 1937), p. 12.

⁴⁹ «La manifestació del diumenge», *Crònica Targarina* (20 de febrer de 1937), p. 19-20.

⁵⁰ «Bella tasca», *Crònica Targarina* (2 de gener de 1937), p. 7.

⁵¹ «La Setmana de l'Infant», *Crònica Targarina* (2 de gener de 1937), p. 9; «Diada de l'Infant», *Crònica Targarina* (9 de gener de 1937), p. 8. «Del Municipi», *Crònica Targarina* (16 de gener de 1937), p. 9.

«Grup Femení d'Esquerra», *Crònica Targarina* (16 de gener de 1937), p. 12.

⁵² Fou ministra del novembre de 1936 al maig de 1937, i es convertí en una de les primeres dones que tingué a càrrec seu un ministeri a Europa.

desaparició d'UR o ERC, ACR, EC, BOC, UGT, CNT, POUM i PSUC, i tots els locals que tenien en propietat previs a la Guerra Civil. A Catalunya, el mateix setembre del 1936, la Generalitat emetia l'ordre de dissoldre el Comitè Central de Milícies Antifeixistes de Catalunya per crear un únic centre de poder polític. La dissolució del Grup Femení d'Esquerra es produí en el moment en què la situació militar s'havia estabilitzat, però a Tàrrrega encara es vivia un context de tensió creixent entre autoritats locals i milicians arran d'aquesta ordre. Al juny, el mateix Tomàs Pomés, qui havia estat president del Comitè i que ara era conseller a l'Ajuntament, defensava que calia dissoldre les milícies i complir les ordres del telegrama, que ordenava que aquells que exercien de milicians s'ocupessin ara en altres activitats.⁵³ Amb la fi de la democràcia per llei i la prohibició d'aquests partits i agrupacions, durant el franquisme només quedaria un partit únic: Falange Española Tradicionalista y de las JONS.⁵⁴ El Frente de Juventudes s'instal·laria, justament, en una casa de la propietat de la família Pomés del carrer Mestre Güell.

La família Puig també sofrí els efectes desoladors de la guerra i les posteriors represàlies del règim franquista. Entre l'abril de 1936 i el desembre de 1940, la població targarina patí una davallada de 472 persones, i passà de 6.486 a 6.014 habitants, unes xifres fruit de la violència revolucionària dels primers mesos de la guerra, dels bombardejos a la ciutat —Tàrrrega seria el tercer municipi de Ponent més bombardejat—⁵⁵, els exilis i les diverses represàlies per part del règim franquista —detencions i empresonaments, ingressos en camps de concentració i execucions.⁵⁶ Amb l'establiment de la dictadura, els drets que s'havien assolit durant la República sofririen un retrocés, i més especialment els de les dones, que perdrien el dret vot fins al 1977, no podrien emancipar-se, passarien a dependre d'un marit i tindrien vetat l'accés a l'espai públic per ser relegades a l'àmbit domèstic.

Les professions que anteriorment figuraven als padrons municipals anteriors (comerciant, músic, metgessa) ja no hi constaven —al seu lloc hi havia ara les de «jornalero» en el cas dels homes i «sus labores», en el de les dones—⁵⁷, i Palmira, Gaietà i Plini foren tres dels noms que desaparegueren del cens després de la guerra. El més petit de la família, Gaietà, fou probablement qui en patí més greument els efectes. Durant la guerra, lluità al front de l'Ebre, al costat dels qui, per la seva extrema joventut, serien reconeguts com la Lleua del Biberó, i perdé l'oida.

Tanmateix, l'activisme de Palmira no s'acabà amb la dissolució del Grup Femení d'Unió Republicana. Segons explica la família, al llarg dels anys seria



⁵³ «Del municipi», *Crònica Targarina* (5 de juny de 1937), p. 5.

⁵⁴ BONET, Núria; CARDONA, Amanda; CORBELLÀ, Gerard (2008). *Tàrrrega 1939-1961: aproximació a la repressió, l'exili i la vida quotidiana*, p. 60.

⁵⁵ ESPINAGOSA, Jaume; PLANES, Josep M. (1988). *Tàrrrega. Aproximació a la història dels seus ajuntaments entre 1884-1939*, p. 232.

⁵⁶ BONET, Núria; CARDONA, Amanda; CORBELLÀ, Gerard (2008). *Tàrrrega 1939-1961: aproximació a la repressió, l'exili i la vida quotidiana*, p. 16-17.

⁵⁷ Padró de 1925 i de 1940, Arxiu Comarcal de l'Urgell, U.I. 3864-3866. Tàrrrega.

Palmira Puig i Maria Giró, germana de Marcel, a l'avinguda Maria Cristina de Barcelona, 1942. Palmira Puig, Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró. Cortesia de la Galeria RocioSantaCruz.



normal, en els Puig, viure i passar temporades a casa dels parents, com feu Palmira durant la Guerra Civil fins abans de marxar cap a Llatinoamèrica, on passà llargues temporades a Barcelona, a casa la seva germana Estrella i el seu marit, Ricard, en una torre de la Via Augusta, fins que pràcticament hi acabà residint, on tingué la seva habitació pròpia.

La família Tayà Puig també havia passat anteriorment una temporada a Tàrrrega per evitar els primers bombardejos a Barcelona. Ester Tayà explica que els anys en què Palmira residí a la capital establiren una relació de molta complicitat —Ester seria qui estaria agafant la mà de Palmira en els seus últims moments de vida. La recorda jugant amb ella quan era petita, fent fotografies familiars i al costat de la seva mare, Estrella, quan nasqué la seva germana Regina, i sempre treballant al costat del seu pare, Ricard.

Ricard Tayà Morera, cunyat de Palmira, fou especialment rellevant en relació amb algun dels esdeveniments més destacables de la vida de Palmira. Tayà era fill d'una família influent que fundà una de les navilieres més importants de Catalunya i de l'Estat, dedicada al noliejament de mercaderies alienes i al sector de la

consignació, i que prèviament s'havia dedicat al sector de la mineria i la importació de fustes exòtiques.⁵⁸ Cap a la segona dècada del segle XX, la naviliera, Hijos de José Tayà, Sociedad en Comandita, tot sovint coneguda com a Tayà Line, era una empresa pròspera que disposava d'una gran flota de vapors, velers i múltiples locals per Barcelona, així com de sucursals o agents en ports de tot el món on tenien negocis: a Espanya, a Bilbao, València, Madrid, Alacant, Sevilla, Cadis, Pasajes, Saragossa, Tarragona i Málaga, i a l'estranger, a Lisboa, Nova York, New Orleans, Jacksonville, Mobile, Liverpool, Alexandria i l'Havana.⁵⁹ Ricard Tayà treballà a les empreses familiars i fou advocat, amb un despatx i bufet propis a la Via Laietana número 15, principal. Es coneixia amb Francesc Macià abans que fos president, perquè l'any 1916 la família Tayà comprà el diari progressista *La Publicitat*, que renovaren i convertiren en un òrgan del catalanisme d'esquerres —hi passaren algunes de les plomes més prestigioses del moment, com Josep Pla, Pompeu Fabra i Andreu Nin—⁶⁰, i Francesc Macià en fou corresponçal de guerra a França. La sorpresa per a la seva filla Ester fou descobrir, mentre feia unes mudances, que el seu pare, coincidint amb el període en què Palmira era a Barcelona i treballava al seu costat, havia pertangut a la Junta Local de Defensa Passiva de Barcelona (JLDPB), un òrgan de l'Ajuntament de Barcelona creat el 1937 arran d'un decret de Lluís Companys per salvaguardar la població de l'amenaça aèria davant de possibles bombardejos de l'aviació feixista —o bé de les tropes marítimes—, que bombardejaren Barcelona fins a 194 vegades. La documentació generada per la Junta, avui custodiada a l'Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona, certifica que Palmira formà part de la Junta Local de Defensa Passiva juntament amb el seu cunyat.⁶¹

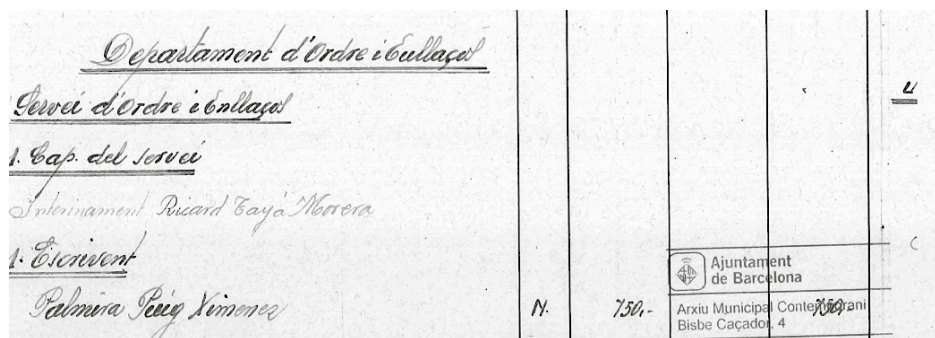
Palmira Puig fotografiant les seves nebodes, Maria Giró i Angelina Ricart, c.1952. Palmira Puig, Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró.

⁵⁸ GARCÍA, Enric (2007). *Hijos de José Tayà S. en C. 1915-1926: el miratge de la Gran Guerra*, p. 178.

⁵⁹ *Ibidem*, p. 75.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 48-49.

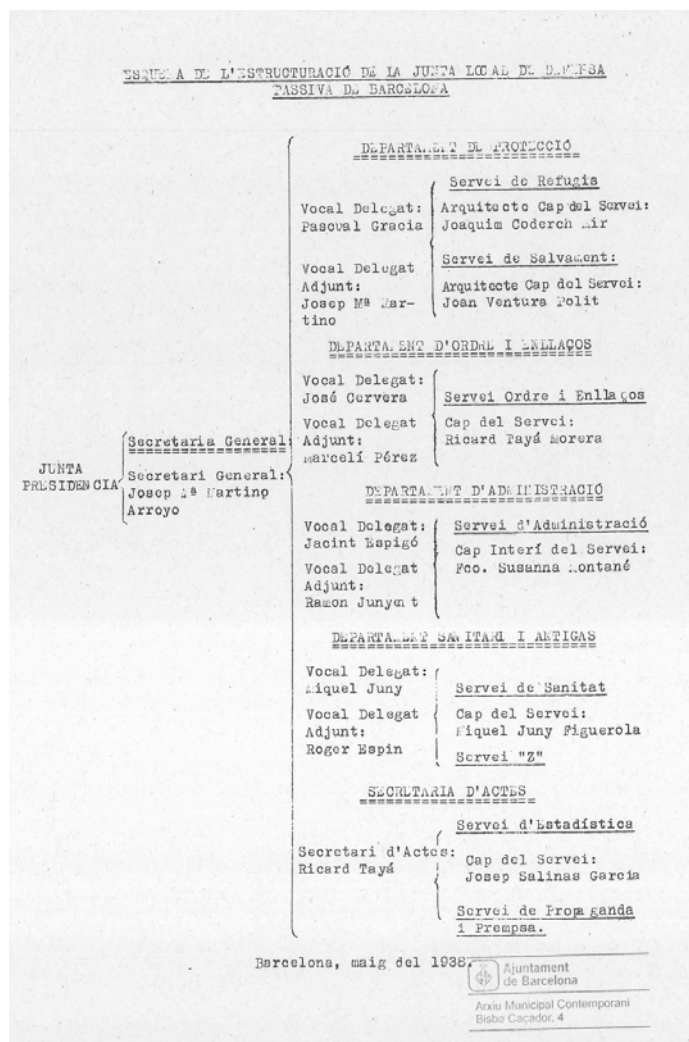
⁶¹ *Oficina de Defensa Passiva Antiaèria (Refugis) (1936-1939)*, núm. 3.4, 3.5 i 3.6 [caixes 57272-57273]. M101 Junta Local de Defensa Passiva, Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona.



Ricard Tayà i Palmira Puig en el llistat del personal adscrit a la Junta Local de Defensa Passiva de Barcelona, al Departament d'Ordre i Enllaços, 1938. «Estructuració, pressupost i plantilla», *Oficina de Defensa Passiva Antiaèria (Refugis)*. M101 Junta Local de Defensa Passiva, Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona

Ricard hi ingressà com a secretari d'Actes el 20 d'abril de 1938 i en fou un dels primers membres, quan encara comptava amb poc més de quinze persones. Uns mesos després en seria el secretari general accidental, cap de la Secretaria d'Actes i del Servei d'Ordre i Enllaços, i Palmira, l'escrivent.

Palmira hi pertangué almenys des de l'agost de 1938, i era part d'una junta molt reduïda —de poc més d'una seixantena de persones— que carregava amb una gran responsabilitat i amb una plantilla de prop d'un miler de treballadors (brigades d'obriers, sanitaris, guàrdies de persones sota les seves ordres...). El del creuer de l'armada feixista italiana *Eugenio di Savoia*, el 13 de febrer de 1937, —se situà a la costa del Poble Nou i disparà vint-i-quatre obusos contra la ciutat que causaren una vintena de morts i una vintena de ferits—, fou el primer dels múltiples bombardejos que els barcelonins patiren durant la Guerra Civil Espanyola. Un mes després, el 16, 17 i 18 de març, començaren els pitjors bombardejos que havia viscut mai la ciutat. L'aviació llançà més de 45.000 quilos de bombes durant quaranta-una hores en dotze atacs que deixaren centenars de morts i milers de ferits.⁶² Els mesos vinents, l'aviació feixista italiana començà a llançar bombes sobre Barcelona i els seus ciutadans, fins que els atacs es convertiren en bombardejos sistemàtics que originaren més de 2.750 morts, més de 7.000 ferits i més de 300 edificis destruïts i 1.800 de malmesos.⁶³ La gravetat de la situació requeria una actuació ràpida i eficaç per poder donar refugi als ciutadans i actuar un cop ja s'havien produït aquests bombardejos. La Junta Local de Defensa Passiva es creà per unir els esforços dels diferents organismes, tan oficials com particulars, que intentaren salvaguardar la població d'aquests bombardejos, i organitzar



L'esquema amb l'estructuració de la Junta Local de Defensa Passiva de Barcelona, amb Ricard Tayà com a cap del Servei d'Actes, 1938. «Esquema d'estructuració de la JLDP. Maig 1938», *Oficina de Defensa Passiva Antiaèria (Refugis)*. M101 Junta Local de Defensa Passiva, Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona.

⁶² MUSEU D'HISTÒRIA DE CATALUNYA (2018). *Els bombardejos feixistes a Barcelona durant la Guerra Civil explicats per testimonis del 'Consell dels Savis' del Museu d'Història de Catalunya* [en línia]: https://www.mhcat.cat/actualitat/noticies_agenda/noticies/els_bombardejos_feixistes_a_barcelona_durant_la_guerra_civil_explicats_per_testimonis_del_consell_dels_savis_del_museu_d_historia_de_catalunya.

⁶³ BETEVÉ - SERVEIS INFORMATIUS DE BETEVÉ (2018). *Barcelona sota les bombes* [en línia]: <http://barcelonasotalesbombes.beteve.cat/>.

els serveis fonamentals de la defensa passiva de la població civil a través de tasques com la construcció de refugis i la instal·lació d'alarmes i la informació a la població sobre les mesures de seguretat, així com el desenrunament per a la recerca de ferits i morts; l'adquisició i el subministrament d'aparells de protecció individuals contra els gasos, i la instrucció i l'entrenament dels ciutadans davant els possibles bombardejos, entre d'altres.⁶⁴ L'òrgan també actuaria amb posterioritat a la Guerra Civil Espanyola, concretament, fins al 1963, en tasques de gestió i supervisió en relació amb antics i nous refugis.

La recerca de personal qualificat que pogués dur a terme les tasques de la Junta es feu per referències de «persones de confiança».⁶⁵ L'any 1931, per mitjà de correspondència, Tayà s'havia ofert a Francesc Macià per treballar per al seu



govern, i remarcà que tenia amplis coneixements que podrien ser útils en relació amb els negocis de la fusta, la navegació i les mines de carbó, unes habilitats que, segons sembla, foren revisades i valorades posteriorment per ser posades al servei de la Junta.⁶⁶ L'experiència de Palmira com a secretària a Unió Republicana i la confiança que, com destaca Ester, hi tenia el seu pare, feien del seu un perfil idoni pel lloc. Ricard i Palmira treballaren anys braç a braç, recorda Ester.

Durant aquest fosc i intens període, havia desaparegut també el punt més resistent de l'ofensiva per terra. Amb la pèrdua de les tropes republicanes a la batalla de l'Ebre a mitjan novembre de 1938, la caiguda de Catalunya ja era un fet. L'ofensiva s'inicià el 23 de desembre, i començà ocupant Lleida. Per la seva situació estratègica, Tàrrrega fou un punt clau en l'avançament de l'exèrcit franquista cap a Barcelona. Els primers quinze dies del gener de 1939 es produí la retirada definitiva de les forces republicanes i l'entrada de les tropes nacionalistes. Tothom qui estava compromès amb el règim republicà, perseguits per les seves accions prèvies a la guerra i per les seves idees, hagueren de fugir. L'entorn més proper de Palmira, germans i amics, hagué de buscar l'exili. Els Pomés fugiren a Badalona, a casa dels Giró. I Cal Tano, pels tres germans que havien participat més activament en la vida política, és a dir, Palmira, Gaietà i Plini, ja no era un lloc del tot segur. Els nacionals entraren a la casa, la registraren i llançaren els llibres de la biblioteca i del pare per la finestra.⁶⁷ «Deuen haver trobat la caixa dels botons», recorda Maria Giró que comentava Palmira, que en aquell moment era a Barcelona. L'abril de 1939, la Delegación de Información y Investigación de la FET-JONS havia obert un expedient d'investigació a Gaietà Puig Piqué, pare de Palmira, que havia mort feia anys, el 1925. Es demanava

El segell de les Brigades de Salvament de la Junta Local de Defensa Passiva de Barcelona, 1938. «Reglament. Març i juny 1938. Brigades de Salvament», *Oficina de Defensa Passiva Antiaèria (Refugis)*. M101 Junta Local de Defensa Passiva, Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona.

⁶⁴ Del total de 194 bombardejos que sofrí Barcelona durant el conflicte bèl·lic, la majoria varen provenir de l'aviació feixista italiana, situada a la base de Mallorca, tot i que la Legió Còndor alemanya també hi actuà: MIRÓ, Carme; RAMOS, Jordi (2009). *Els refugis antiaeris de Barcelona (1936-1973)*. Una nova visió des de l'arqueologia d'intervenció, p. 57-58; PUJADÓ, Judit (1998). *Oblits de rereguarda: els refugis antiaeris a Barcelona (1936-1939)*, p. 28.

⁶⁵ En alguns documents s'observa com s'indica, sobre la persona referenciada, que havia pertangut anteriorment a alguna organització sindical com a mostra de la seva capacitat o mèrit per assolir el lloc de treball en qüestió.

⁶⁶ Unes anotacions damunt la carta indiquen que la petició fou contestada posteriorment «de paraula», i l'estil de les anotacions sembla que coincideix amb les que trobem en alguna de la documentació produïda per la Junta. Tayà, Ricard (11 d'agost de 1931) [correspondència rebuda per Francesc Macià]. Fons ANC1-818 / President Francesc Macià (documentació institucional). Arxiu Nacional de Catalunya, Sant Cugat.

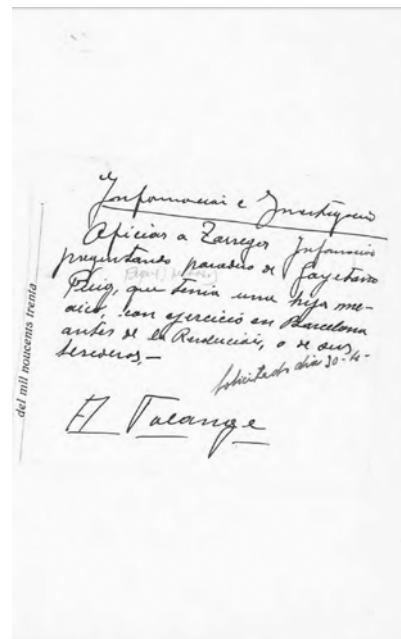
⁶⁷ Ho explica Ester Tayà.

d'urgència un informe «del paradero de Cayetano Puig, que tenía una hija médico, con ejercicio en Barcelona antes de la Revolución, o de sus herederos».⁶⁸

Un mes després, qui sap si perquè realment hi havia hagut una confusió amb el nom i el buscaven a ell o bé com a hereu, fou detingut el germà petit de Palmira, Gaietà, per haver pertangut a la UGT i acusat d'haver participat en els Fets del Sis d'Octubre. Fou sotmès a un procediment sumaríssim, l'única forma de justícia que s'aplicava una vegada finalitzada la Guerra Civil, i que podia mantenir els encausats detinguts o empresonats durant anys mentre no es tingués coneixement del per què de la detenció i sense garanties processals.⁶⁹ L'1 d'agost ingressà a la Presó Provincial de Lleida i el 10 d'agost de 1939 fou jutjat per un Consell de Guerra que, d'entrada, el condemnà a sis anys de presó. Finalment fou absolt, i pogué sortir de la presó gràcies a Francesc Domènech —el seu cunyat, el marit de Minerva—, que en aquell moment era secretari de l'Ajuntament de Cervera —ho fou durant prop de quaranta anys—. Gaietà es quedà a viure amb ells definitivament, a Cervera. Des d'aquest punt, alguns esdeveniments sembla que se succeïrien força de pressa. La família es vendria l'any 1940 una part de les seves propietats del carrer de Sant Josep i es traslladaria a viure a una de les plantes superiors de la casa.⁷⁰ L'Ajuntament manifestà, en una declaració jurada de 1942, que una de les propietats que tenien a la finca de l'Ofegat havia passat a mans del consistori.⁷¹ Plini s'exilià a França i Palmira també abandonaria Tàrrrega definitivament —almenys, com a ciutat de residència, que fins aleshores hauria combinat amb Barcelona. En els padrons municipals de Tàrrrega de l'Arxiu Comarcal de l'Urgell observem un salt entre l'any 1940, quan a Cal Tano encara viuen Antònia, Víctor, Palmira, Gaietà i Plini, i 1945, moment en què ja només hi són Antònia i Víctor. Entremig, només trobem un rectificat dels padrons de 1941 en què s'indica que Gaietà ja no resideix a la casa, fet que mostra que tant Palmira com Plini marxaren definitivament de la ciutat en aquest període.⁷²

Poc després, Palmira es casaria i creuaria l'Atlàntic per reunir-se amb en Marcel a Colòmbia. Els fets indiquen que Tayà també seria determinant en el viatge de Palmira cap a Llatinoamèrica. La seva influència en la indústria portuària a través de Tayà Line ajudarien a aconseguir que Palmira pogués partir en vaixell cap al continent sud-americà —recordem que la naviliera havia tingut agències, entre altres llocs, al País Basc i a Amèrica.

Malgrat que l'emigració de Palmira no s'hauria



⁶⁸ Expediente personal, Puig Piqué Cayetano (1939) [expedient mecanoscrit], núm. 341. Fons ACN200-75 / Delegació Comarcal d'Informació i Investigació de Falange Española Tradicionalista y de las JONS de Balaguer, Arxiu Comarcal de la Noguera, Balaguer.

⁶⁹ INNOVATION AND HUMAN RIGHTS (2017). Procedimientos sumarísimos. Justicia militar en la Guerra Civil y el franquismo (1936-1980) [en línia]: <https://ihr.world/es/los-procedimientos-militares-sumarisimos>.

⁷⁰ Segons Marta Domènech i les inscripcions de la finca, a Certificació Registral (2019) [Inscripció de Finques], núm. 324. Registre de la Propietat de Tàrrrega.

⁷¹ Declaración jurada (1942), Arxiu Comarcal de l'Urgell, Registre de Finques Rústiques, U.I. 3301, volum II, pàg. 560, Tàrrrega.

⁷² Padró de 1940 i 1945 i rectificat de padrons de 1941, Arxiu Comarcal de l'Urgell, U.I. 3864-3866. Tàrrrega.

Extracte de l'expedient personal obert a Gaietà Puig Piqué, 1939. Arxiu Comarcal de la Noguera, Fons ACN200-75

Palmira Puig i el seu germà Plini a França, s/d. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró.



concebut, amb els anys, com un exili, els esdeveniments i el testimoni de Marcel en un missatge pòstum enregistrat en una cinta d'àudio que es troba a l'Arxiu Nacional de Catalunya indiquen que Palmira hauria partit en una de les condicions pròpies de l'exili: la incertesa, tant pel que fa al període de postguerra que visqué a Catalunya com de l'anada cap a Amèrica —que, segons indica Marcel, no fou precisament fàcil—, i el futur retorn cap a Catalunya —que tardaria anys a produir-se per falta de garanties i que, un cop fet, no estaria exempt de sorpreses⁷³.

Palmira i Marcel es coneixien des de feia anys, però la decisió de casar-se arribà definitivament el febrer de 1943, quan Marcel li feu la proposta des de l'exili, i ho feren per poders, és a dir, sense que el Marcel fos present a la cerimònia, quan ell ja feia dos anys que era a Colòmbia i cinc a l'exili. Ester recorda com, des d'abans de casar-se, Palmira tenia un retrat de Marcel que ella i el seu germà es dedicaven a capgirar o bé a enganxar-hi xiclets perquè «no volíem [volien] que se l'endugués cap a Amèrica». En aquell període també s'haurien estat cartejant.⁷⁴ Marcel, que també havia estat membre d'ERC, ingressà l'any 1936 al Règim Interpirinenc número 1, a la Molina, creat aquell mateix any per la Generalitat, com a voluntari després que la casa que tenia a Badalona fos registrada i saquejada.

La família Tayà Puig
amb Palmira al port.
D'esquerra a dreta:
Ester Tayà, Regina Tayà,
Ricard Tayà, Palmira Puig,
Estrella Puig i Jordi Tayà,
c. 1950. Palmira Puig. Marcel
Giró Estate / Toni Ricart Giró

⁷³ El desplaçament sense saber quan seria prou segur tornar sense patir represàlies, que sembla que es devia tant a la seva experiència com a la de Marcel, és un tret propi de l'exili. CORINNA, Albert; FRIEDLIN, Roger; MARTÍ, Imma (2017). *Els catalans i Llatinoamèrica* (s. XIX i XX). *Viatges, exilis i teories*, p. 5.

⁷⁴ En té constància Toni Ricart.

A primers de març de 1937 hi havia una situació de crisi per un conflicte del Règim Interpirinenc amb els milicians de la FAI sota les ordres del Cojo de Málaga, i el dia 20 d'aquell mateix mes, Marcel, cansat dels enfrontaments entre les faccions que lluitaven contra Franco —que acabarien culminant en els dramàtics Fets de Maig—⁷⁵, decidí exiliar-se a França, a Saillagouse. Hi arribà a peu travessant el Puigmal, i d'allà anà cap a Marsella, on passà un any i mig treballant del que podia i evitant que el reclutessin per anar a lluitar amb les tropes nacionalistes. L'octubre de 1938 viatjà cap a Colòmbia gràcies a uns senyors que li deixaren diners per al bitllet.⁷⁶ Segons el testimoni de Marcel, que hagué d'esperar-se uns anys per poder tornar a Catalunya, la decisió de casar-se per poders s'hauria degut, segurament, a aquest fet, i a què l'activitat de Palmira en la vida política representava un cert risc per a ella. A més, d'entrada, el viatge no s'hauria fet amb les garanties pròpies d'unes circumstàncies normals, perquè, segons explica, la família, hauria d'haver pagat a algú una certa quantitat de diners «de sotamà» perquè Palmira pogués embarcar cap a Amèrica:



«Em vaig casar per poders amb la meva muller. Ella era secretària d'Esquerra Republicana a Tàrrrega, i això la feia per sortir d'aquí. També va haver de pagar una fortuna de sotamà per poder venir a trobar-se amb mi a Colòmbia.»

Abans de casar-se, però, com que Palmira no era catòlica, hagué de batejar-se perquè el matrimoni fos reconegut. Feren la cerimònia en una església del Poblenou, a Barcelona, i Maria Giró fou la seva padrina de pila. La boda se celebrà el 4 de febrer de 1943 a casa dels Giró, a Badalona, amb la família de Palmira i la de Marcel, i fou Cinto Vila, cunyat del Marcel —marit de la seva germana Esperança—, qui feu el paper de nuvi.

D'entre les fotografies d'aquell dia, en destaca una en què Palmira apareix mirant, amb el ram a les mans, un retrat de Marcel. «La núvia mira amb fruïció el seu nuvi de cartró», deien uns versos que Maria havia escrit per a l'ocasió.

Abans de viatjar cap a Amèrica, Palmira hauria estat també a França. Un expedient de frontera del 28 d'abril de 1943 emès cap a Madrid pel Gobierno Civil de la Provincia de Gerona indica que Palmira travessa la frontera de Figueres cap a França, i se li prohibí l'entrada de nou a Espanya sense l'ordre expressa de la Dirección General de Seguridad, la policia franquista.⁷⁷

Atès que els seus parents no recorden que ella hi passés cap temporada llarga, el més probable és que visités el seu germà Plini, que ja vivia a França, abans

⁷⁵ Els enfrontaments a Barcelona entre les forces d'ordre públic de la Generalitat de Catalunya, amb el suport de milicians del PSUC, de la UGT i d'Estat Català, d'una banda, i els milicians de la CNT i la FAI amb el suport del POUM, de l'altra, acabaren amb uns cinc-cents morts i més de mil ferits. El Cojo de Málaga, sindicalista i militant anarquista de la CNT-FAI, acabà morint en un enfrontament a Bellver de Cerdanya. Aquests esdeveniments tràgics Marcel ja no els presencià.

⁷⁶ *Autobiografia i missatge pòstum de Marcel Giró i Marçal* (1990) [cinta C-60], Arxiu Nacional de Catalunya, Fons ANC1-563 / Fonoteca Històrica Jaume Font. Sant Cugat.

⁷⁷ *Expedient de frontera de: Puig Jiménez, Palmira* (1943) [expedient mecanoscrit i telegrama], núm. 11. Arxiu Històric Girona, Fons AHG170-478 / Govern Civil de Girona. Expedients de frontera i d'investigació. Girona.

Marcel Giró (a l'esquerra) amb un company del Règim Interpirinenc, a la Molina, 1936-1937. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró.



de partir cap a Colòmbia. Segons la família, també era habitual que Plini entrés a Catalunya i fes visites d'estranguis als familiars de tant en tant.

Cinc mesos després d'haver-se casat amb Marcel, el 14 de juliol del 1943, Palmira s'embarcava en un vaixell des de Sestao per reunir-se amb ell a Colòmbia. Ricard Tayà s'hauria encarregat que la seva cabina estigués plena de flors blanques.

Com a fet anecdòtic, Maria recorda que, abans d'embarcar, Palmira hauria ajudat una cambrera del vaixell a baixar d'amagat un renard, que es posaria per dur-lo al port i entregar-lo a algú.

Possiblement s'endugué amb ella alguna càmera, ja que hi ha fotografies on apareix amb persones que conegué durant el trajecte i travessant el cap d'Hornos, el punt més austral de l'Amèrica del Sud.

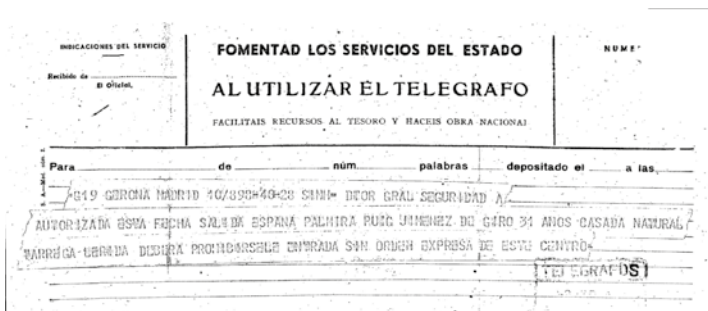


DONA CREADORA (1942-1979): A LA RECERCA DE L'IDEAL ESTÈTIC

La vitalitat i l'impuls que Palmira havia mostrat en la primera etapa de la seva vida a Tàrrrega i a Catalunya en la participació dels esdeveniments socials, polítics i històrics i la defensa d'uns ideals es traduïren a Amèrica en un vessant creador que mirava cap al futur i que s'integrava en els anhels de modernitat de la São Paulo dels anys 1950. De nou, Palmira trencava amb els rols que la societat del moment s'entestava a adjudicar-li, i al Brasil acabava per fer-se un lloc definitiu en els cercles culturals i artístics de referència.⁷⁸

Un cop reunits, Marcel i Palmira passarien tres anys vivint a Colòmbia abans d'anar-se'n cap al Brasil.

Allà es reuniren tot sovint amb una comunitat de catalans, o de «refugiats polítics», com diu Marcel, que veien en aquesta situació forçada una oportunitat per començar de nou i preservar i impulsar la cultura catalana sense l'obstrucció que suposava la dictadura franquista. Entre aquestes persones, hi havia personalitats com Joan i Miquel de Garganta, Montserrat Prat, Joaquim Tries o Joan Cuatrecasas, amb qui Marcel i Palmira tingueren relació i organitzaven i participaven en les diverses iniciatives



Palmira Puig i la família el dia del casament a casa dels Giró, a Badalona, 1943. Palmira Puig, Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró.

Palmira Puig mirant un retrat de Marcel Giró el dia de la boda, 1943. Fons personal familiar de Marta Domènech.

Telegrama del Gobierno Civil de Girona a Madrid que informa sobre la sortida del país de Palmira Puig, 1943. Arxiu Històric de Girona, FONS AHG170-478

⁷⁸ La societat i l'administració la relegaven sempre a l'àmbit privat, o no reconeixien la seva activitat professional, i en l'àmbit públic, malgrat que hi treballés. En són exemple tant els censos de població a Tàrrrega en l'època franquista com la seva documentació del Brasil.



i trobades culturals de la comunitat catalana a l'exili, com els Jocs Florals de Bogotà, que tingueren lloc el 1945.

Les coses allà, però, tampoc no foren fàcils, ja que en aquella època, recorda Marcel, «tothom havia de sortir del forat on estàvem, estàvem a zero», i a Bogotà —que el 1948 viuria el magnicidi del líder del Partit Liberal Jorge Eliécer i els disturbis que seguirien aquest fet, conegut com a Bogotazo— hi començava a haver un cert rebombori, «estava bullint». A finals de 1946, després d'aconseguir un passaport del consolat espanyol a l'octubre, decidiren anar-se'n cap al Brasil.⁷⁹ Abans d'arribar a São Paulo estigueren un temps a l'interior —«al Far West», diu Marcel—, on haurien subsistit amb un molí d'oli.⁸⁰

En arribar a la capital brasilera, malgrat que encara no s'hi dedicarien professionalment —Marcel en aquell moment treballava en una indústria de mentol i ricí, i Palmira ho desconeixem—⁸¹, ja havien estat desenvolupant-se amb la càmera, i cada cop anirien trobant-hi més el seu lloc. L'any 1950, Marcel ingressà al Foto Cine Clube Bandeirante, una associació fotogràfica de gran prestigi internacional on Palmira acabaria entrant-hi també el 1956. Allà, al Brasil, seguirien relacionant-se amb altres catalans que vivien a São Paulo —artistes, escriptors, músics i professionals diversos—, com ara el pintor Francesc Domingo —que tindria una gran amistat amb Marcel i que realitzaria un retrat de Palmira⁸². Formarien part de la Catalonia Sociedade Paulista de Cultura, que acabaria esde-

⁷⁹ *Cartões de imigração (1946-1973)* [targetes d'immigració de la Delegacia Especializada de Estrangeiros, en línia], caixa 0781, lot 10, Arquivo Nacional do Rio de Janeiro, a FamilySearch <https://familysearch.org>.

⁸⁰ Toni Ricard recorda que li ho havia explicat en Marcel.

⁸¹ Ho explica Marcel a la cinta d'àudio. En els documents de Palmira d'aquella època, expeditos per la Delegacion de Estrangeiros, hi figura que es dedicava a les tasques domèstiques. Sempre hi diria això, fins i tot quan ella es dedicava plenament a treballar a l'estudi de fotografia.

⁸² L'edició número 105 de la *Revista de Catalunya en São Paulo*, l'any 1956, presenta una portada amb un gravat de gratacels de la ciutat, obra de Domingo: HERNANDO, Meritzell (2014). *La Revista de Catalunya en São Paulo, 1956: las redes culturales del exilio en Brasil*, p. 3. III Congreso Internacional de Literatura y Cultura Españolas Contemporáneas, 8, 9 i 10 d'octubre de 2014, La Plata, Argentina [en línia]: http://www.memoria.fahce.unlp.edu.ar/trab_eventos/ev.7435/ev.7435.pdf.



Palmira Puig amb la família Puig i Giró al port de Sestao a punt d'embarcar al vaixell amb destinació a Colòmbia, 1943. Palmira Puig. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró. Cortesia de la Galeria RocioSantaCruz.

Palmira Puig acomiadant-se des del vaixell, rumb cap a Amèrica, al port de Sestao, 1943. Palmira Puig. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró. Cortesia de la Galeria RocioSantaCruz.

Palmira Puig amb dues dones que hauria conegut en el seu primer viatge cap a Amèrica, al seu pas pel Cabo de Hornos, 1943. Palmira Puig. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró. Cortesia de la Galeria RocioSantaCruz.



venint el Centre Català de São Paulo, una associació que es dedicava a impulsar projectes culturals i editorials a la ciutat i a mantenir la cultura catalana a l'exili, i que l'any 1954 col·laboraria en l'organització dels Jocs Florals a São Paulo.⁸³

Tanmateix, Palmira i Marcel tenien ganes de poder tornar a trepitjar Catalunya, però el seu retorn estava condicionat per la repressió franquista. La seva activitat abans i durant la guerra, com havia passat amb alguns dels parents i amics més propers, podia —encara— ser sancionada i castigada. En l'entrevista, Marcel ho explica així:

«El fet de ser [Palmira] secretària d'ERC i jo ser d'ERC ja no... A més, a casa estaven fitxats.»

Els costaria un parell d'anys aconseguir tornar-hi de forma definitiva i sense problemes. Decidiren provar-ho l'any 1951, perquè la mare de Marcel es posà malalta, i en desembarcar de l'aeroport de Barajas, a Madrid, la policia els retingué i els dugué a una delegació per requisar-los els passaports.

Marcel explica que els en donaren uns de provisionals que els obligava a tornar al Brasil al cap de dos mesos, «vàlids per només un viatge». Van haver de tornar al Brasil i allà, al consolat espanyol, al cap d'un temps, miraren d'aconseguir passaports per poder tornar. Abans, però, els preguntaren per les seves activitats abans i durant la Guerra Civil:

«Vam tornar al Brasil i llavors, al cap de dos anys volíem tornar i no ens van donar el passaport, i ens van donar unes fitxes per explicar tot el que havíem fet abans de la guerra i amb la guerra. Era una cosa...»

Com a testimoni d'aquest moment, també n'ha quedat una fotografia que, probablement, els feu el mateix Servicio de Información y Policía Militar. Al revers hi trobem el seu segell.

L'ambient gris del país immers en la dictadura franquista contrastava amb la modernitat i els aires de «llibertat» que es vivien al Brasil dels anys 1950. Un cop aconseguiren els passaports, pogueren tornar a Catalunya, i la família es reuní de nou i es mantingué sempre molt unida. Palmira, Marcel i el cunyat cerverí de Palmira, Francesc Domènech —el marit de Minerva—, compartiren l'afició per la fotografia i

realitzaren sortides junts.⁸⁴ Sortiren d'excursió als Pirineus i feren tots tres fotografies de paisatges —de vegades captant un mateix punt amb diferents càmeres— i també de retrats. Després les revelaven al laboratori que Francesc s'havia fet a casa, a Cervera, amb unes ampliadores de fabricació pròpia. Segons explica Maria, seria la seva mare, Angelina, qui animaria Marcel i Palmira a convertir

Autoretrat de Marcel Giró i Palmira Puig, c. 1940.
Palmira Puig, Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró.

Foto de grup amb Palmira Puig, Marcel Giró i els seus amics de Bogotà, abans d'assistir a la festa de la Colònia Catalana en el marc dels Jocs Florals de Colòmbia, 1945.

Fons personal familiar de Marta Domènech.

Marcel Giró i Palmira Puig viatjant pel Brasil, c. 1950.
Palmira Puig, Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró

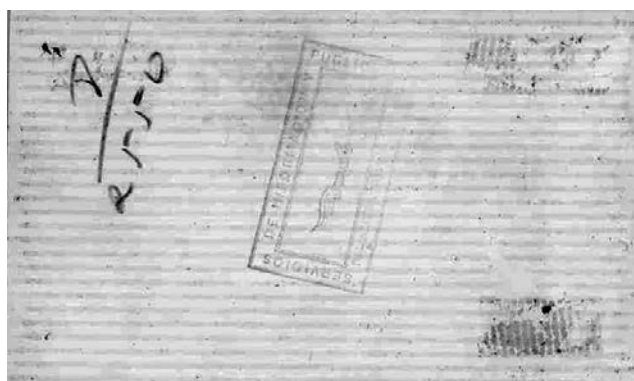
⁸³ Victor Castells, president del Consell Nacional de Catalunya, destaca que, al llarg dels anys, Marcel Giró donaria suport «logistic» de forma remarcable a totes les activitats que s'organitzaren a São Paulo: CASTELLS, Víctor (2005). *El Consell Nacional Català*, p. 192; HERNANDO, Meritxell (2014). *La Revista de Catalunya en São Paulo, 1956: las redes culturales del exilio en Brasil*, p. 7; GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA (2018). *Centre Català de São Paulo* [en línia]: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0256554.xml>.

⁸⁴ Marta Domènech, la neboda de Palmira, també heretà la passió per la fotografia. Cursà els estudis de fotografia a Barcelona i, de fet, quan obriren l'Estúdiu Giró a São Paulo, Palmira i Marcel li oferiren d'anar-hi amb ells.

la seva afició en professió i a obrir l'estudi fotogràfic quan dubtaven sobre què havien de fer aleshores al Brasil. L'inauguraren l'any 1953 a l'avinguda República do Líbano, a São Paulo, i, sota el nom Estúdio Giró, esdevingué un dels estudis de fotografia publicitària més importants del Brasil.

J. R. Duran i Marcio Scavone són alguns dels prestigiosos fotògrafs que de joves hi treballaren com a aprenents. Palmira supervisava tots els productes finals que havien de sortir de l'estudi, contactava amb els directors d'art, controlava l'attrezzo i el maquillatge de les models i en alguns treballs també feia de model.

Amb tot, en els documents de Palmira de l'època, malgrat que es dedicés plenament a l'estudi, sempre hi figurà «profissão doméstica». Amb els anys, però, el seu rol com a fotògrafa acabaria sent reconegut



tant al Brasil com a Europa, quan les seves obres parlarien per si soles i arribarien a espais de prestigi internacional. Palmira, que havia anat desenvolupant un estil propi capturant paisatges, natures mortes i fent retrats diversos, l'any 1956 ingressà al Foto Cine Clube Bandeirante i es convertí en una de les poques dones que formà part d'aquest grup experimental de fotografia i cinema. El seu estil era poètic i humanista —«molt contemporani, al cap i a la fi», en paraules de la galerista Rocío Santa Cruz—, i buscava l'espontaneïtat i la naturalitat en els subjectes fotografiats; Palmira no els feia posar per a les fotografies. La figura humana i el seu entorn s'inscrivien en el «nou figurativisme» que sorgí a la darrereria dels anys cinquanta a l'Escola Paulista.⁸⁵ El 1960 participà en una exposició de la Societé Française de Photographie et de Cinématographie, la societat fotogràfica més antiga d'Europa, i anys després participaria, juntament amb Marcel, en nombroses exposicions internacionals com a membre del FCCB.⁸⁶

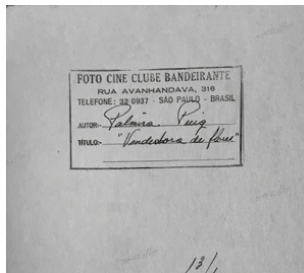
En aquest període, i des que en tingueren oportunitat, Palmira i Marcel viatjaren molt a Catalunya i acabaren residint entre São Paulo i Barcelona, on més endavant es comprarien un pis, al carrer Johann Sebastian Bach. Evitaven els hiverns i el

Palmira Puig; la mare de Marcel, Angelina Marsal; i Marcel Giró; c. 1952. Palmira Puig, Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró

Palmira Puig i Marcel Giró captats pel Servicio de Información, i revers de la fotografia amb el segell, 1951. Palmira Puig, Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró. Cortesia de la Galeria RocíoSantaCruz

⁸⁵ Dossier de Palmira Puig Giró (2019). RocíoSantaCruz [en línia]: https://rociosantacruz.com/wp-content/uploads/2019/01/CAT_WEB-MAILCHIMP_Dossier-Palmira-Puig-Gir%C3%B3-5.pdf.

⁸⁶ Marcel participà el 1969 a l'exposició *Photography in the Fine Arts at Metropolitan Museum of Art* de Nova York, on avui hi ha un fons que conté obres de Marcel i Palmira.



mal temps: durant els monsons d'allà, venien a Catalunya a passar l'estiu. Palmira i Marcel exploraren món, i passaren uns anys molt feliços estiuejant a Tamariu, a Sitges i a Mallorca, una època de la qual la família guarda molts bons records. També feren un memorable viatge en família a Eivissa l'any 1957.

Amb l'adveniment de la democràcia a Espanya, Josep Tarradellas retornà de l'exili i reinstal·là la seu del Govern al Palau de la plaça de Sant Jaume. Tal com mostra una fotografia, el dia que Tarradellas arribava a Barcelona, el 23 d'octubre del 1977, Palmira acudí a la rebuda del president a l'avinguda Maria Cristina.

Poc després, l'any 1978, Palmira i Marcel tornaren a viure definitivament a Catalunya perquè ella es posà malalta d'un càncer, i aquell fou l'últim estiu de Palmira. Passà els últims mesos a Tiana, en una casa de la família Giró, i morí el 27 de setembre de 1979 a Barcelona.

LA VISIÓ D'UN FUTUR QUE ENCARA HA D'ARRIBAR

Amb seixanta-set anys, la seva mort afectà molt tota la família, i també Marcel, que no continuà amb l'estudi de fotografia i pràcticament abandonà la fotografia experimental i tornà cap a Catalunya.⁸⁷ Tota aquella etapa quedaria intacta en el passat, fins que el seu nebot Toni Ricart Giró, després de la mort del seu oncle, decidiria recuperar la seva obra. Fou així com Toni Ricart descobrí que, a part de les que ja coneixia, entre les fotografies hi havia un seguit d'obres de Palmira que fins al moment s'havia cregut que eren d'en Marcel. Trobà fotografies pràcticament iguals, però amb lleugeres diferències pel que fa al punt des d'on s'havien pres i signades per cadascú, o bé fotografies d'un mateix carret i fulls de contactes signats també per l'un i per l'altre. Això feu que s'adonés que probablement hi havia molta obra de Palmira que encara es desconeixia o que s'havia atribuït a

L'Estúdio Giró, c. 1970.
Palmira Puig, Marcel Giró
Estate / Toni Ricart Giró.

Marcel Giró, *Sense títol*
(Palmira Puig), s/d.
Palmira Puig, Marcel Giró
Estate / Toni Ricard Giró.

Palmira Puig
Vendedora de flores,
c.1950/2019.
Palmira Puig Estate / Toni
Ricart Giró. Cortesia de la
Galeria RocioSantaCruz.

⁸⁷ Tots els parents, sense excepció, n'han destacat el «gran enamorament» per Palmira.



Marcel. Juntament amb la galerista Rocío Santa Cruz, i mentre des del Brasil també rescataven el treball dels membres de l'Escola Paulista —allà, amb Iatã Canabrava—, començaren a repassar i organitzar l'arxiu per recuperar l'obra de Palmira, una part de la qual creuen que avui pot ser encara desconeguda.

A cada nou descobriment de la figura de Palmira Puig Ximénez se'ns revela una personalitat que s'allunya de les convencions socials tradicionals. La força de la seva obra salva els esvorancs i ens ofereix una imatge que trenca amb una cosmovisió tradicionalment androcèntrica: dona activista o dona creadora, Palmira assolí a Tàrrega i al Brasil un espai propi en àmbits tan masculinitzats com el polític i l'artístic. La seva activitat, a dues bandes de l'Atlàntic, mostra una continuïtat que no cedí ni quedà interrompuda per les ombres de la història; la projecció en el futur d'uns ideals, socials o estètics, que en algun punt esdevingueren el mateix. No cediren ni per les distàncies físiques imposades per les circumstàncies històriques, ni per les forces que la relegaven a un espai privat o un segon pla per la seva condició femenina ni, tal com s'està demostrant ara, quaranta anys després de la seva mort, pel pas del temps. Avui, l'obra de Palmira Puig Ximénez segueix parlant-nos d'un futur que encara ha d'arribar.



Palmira Puig amb un grup de dones, s/d. Palmira Puig. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró.

Autoretrat de Marcel Giró i Palmira Puig, c. 1970. Palmira Puig. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró

Palmira Puig
Casal (*Eivissa*), 1953-1957/2019
Palmira Puig Estate / Toni Ricart Giró. Cortesia de la Galeria RocíoSantaCruz.

Palmira Puig a Bogotá, 1946. Fons personal familiar de Marta Domènech.

Referències documentals

- Autobiografia i missatge pòstum de Marcel Giró i Marçal* (1990) [cinta C-60]. Fons ANC1-563 / Fonoteca Històrica Jaume Font, Arxiu Nacional de Catalunya. Sant Cugat.
- Cartões de imigração* (1946-1973) [targetes d'immigració de la Delegacia Especializada de Estrangeiros, disponibles en línia], caixa 0781, lot 10, Arquivo Nacional do Rio de Janeiro <https://familysearch.org>.
- Certificat de naixement i de defunció de Gaietà Puig Piqué. Jutjat de Pau de Tàrraga - Registre Civil, Jutjat de Primera Instància i Instrucció número 1 de Cervera.
- Certificat de naixement i de defunció de Júlia Pomés Figueres. Jutjat de Pau de Tàrraga - Registre Civil.
- Certificat de naixement i de defunció de Palmira Puig Ximénez. Jutjat de Pau de Tàrraga - Registre Civil.
- Certificació Registral* (2019) [Inscripció de Finques, núm. 2010, 2785], núm. 324. Registre de la Propietat de Tàrraga.
- Crònica Targarina* (1921-1937), Arxiu Comarcal de l'Urgell [disponible en línia], Xarxa d'Arxius Comarcals: <http://xac.gencat.cat/ca/inici>.
- Declaración jurada* (1942). Arxiu Comarcal de l'Urgell, Registre de Finques Rústiques, U.I. 3301, volum II, p. 560, Tàrraga.
- Expedient de frontera de: Puig Jiménez, Palmira* (1943) [expedient mecanoscrit i telegrama], núm. 11. Fons AHG170-478 / Govern Civil de Girona. Expedients de frontera i d'investigació, Arxiu Històric de Girona. Girona.
- Expediente personal, Puig Piqué Cayetano* (1939) [expedient mecanoscrit], núm. 341. Fons ACN200-75 / Delegació Comarcal d'Informació i Investigació de Falange Española Tradicionalista y de las JONS de Balaguer, Arxiu Comarcal de la Noguera. Balaguer.
- Extractes dels procediments sumaríssims oberts a Gaietà Puig Ximénez, Antoni i Tomàs Pomés Marsal i Francesc Pomés Monfà. *Tàrraga, 1939-1961: Repressió, exili i vida quotidiana* [disponibles en línia]: <http://www.tarrega1939.cat>.
- La Ciutat* (1933-1934), Arxiu Comarcal de l'Urgell [disponible en línia], Xarxa d'Arxius Comarcals: <http://xac.gencat.cat/ca/inici>.
- Oficina de Defensa Passiva Antiaèria (Refugis)* (1936-1939), núm. 3.4, 3.5 i 3.6 [caixes 57272-57273]. M101 Junta Local de Defensa Passiva, Arxiu Municipal Contemporani de Barcelona, Barcelona.
- Padrons de Tàrraga de 1925, 1940 i 1945. Arxiu Comarcal de l'Urgell, U.I. 3864-3866. Tàrraga.
- Rectificat de padrons de 1941, Arxiu Comarcal de l'Urgell, U.I. 3864-3866. Tàrraga.
- Tayà, Ricard* (11 d'agost de 1931) [correspondència rebuda per Francesc Macià]. FONS ANC1-818 / President Francesc Macià (documentació institucional), Arxiu Nacional de Catalunya, Sant Cugat.

Entrevistes

- Ester Tayà Puig (29 de setembre de 1932), neboda de Palmira, a Barcelona
- Maria Giró Marsal (16 de febrer de 1919), germana de Marcel, a Barcelona
- Marta Domènech Puig (11 de febrer de 1936), neboda de Palmira, a Cervera
- Pilarín Minguell Pont (4 de desembre de 1928), coneguda de Palmira, a Tàrraga
- Toni Ricart Giró (19 de març de 1957), nebot de Palmira, a la Floresta, Sant Cugat

Fotografies

- Fons personal familiar de Marta Domènech Puig
- Fons personal familiar d'Odón Puig
- Palmira Puig. Marcel Giró Estate / Toni Ricart Giró (Galeria RocioSantaCruz)

Referències bibliogràfiques

- ÁLVAREZ-URÍA, Fernando. «Mujeres y política. Las políticas de las mujeres en la España de la Segunda República y la Guerra Civil», *Papers: Revista de Sociología*, 2013, vol. 98, núm. 4.
- BETEVEÉ - SERVEIS INFORMATIUS DE BETEVEÉ (2018). *Barcelona sota les bombes* [en línia]: <http://barcelonasotalesbombes.beteve.cat/>.
- BONET, Núria; CARDONA, Amanda; CORBELLÀ, Gerard (2008). *Tàrraga 1939-1961: aproximació a la repressió, l'exili i la vida quotidiana*. Tàrraga: Ajuntament de Tàrraga.
- CAPDEVILA, Joaquim. «Catalanisme i construcció simbòlica. Qüestions generals i un cas particular: el noucentisme targarí (1898-1936)», *Cercles. Revista d'Història Cultural*, 2010, núm. 13
- CAPDEVILA, Joaquim (2008). *Tàrraga (1898-1923): economia, política i imaginari*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

- CASTELLÀ, Josep. «Els Puig de “Cal Tano”», *Nova Tàrrrega* (6 de juliol de 2001).
- CASTELLS, Víctor. «Els catalans d'Amèrica parlen de... Qüestionari de Víctor Castells a Marcel Giró», *Xaloc (revista): Revista de Sociologia*, 1975, vol. XII, núm. 77.
- CASTELLS, Víctor (1998). *Dau al Set. Cinquanta anys després*. Barcelona: Parsifal.
- CASTELLS, Víctor (2005). *El Consell Nacional Català*. Barcelona: Llibres de L'Índex.
- Ciudadanía y género en la construcción de la Europa contemporánea. Departament d'Història Contemporània de la Universitat de Barcelona. Institut Català de la Dona [en línia]: <http://www.ub.edu/ciudadania/>.
- COMA, Glòria (1992). *Tàrrrega a la Segona República*. Lleida: Pagès Editors.
- CORINNA, Albert; FRIEDLIN, Roger; MARTÍ, Imma (2017). *Els catalans i Llatinoamèrica (s. XIX i XX). Viatges, exilis i teories*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CREUS, Jordi (2013). *L'impacte demogràfic, social i etnològic de la immigració a Tàrrrega*. Tàrrrega: Ajuntament de Tàrrrega.
- DE MIGUEL, Ana (2011). «Los feminismos a través de la historia», *Mujeres en Red, El Periódico Feminista*, [en línia]: <https://web.ua.es/es/sedealicante/documentos/programa-de-actividades/2018-2019/los-feminismos-a-traves-de-la-historia.pdf>.
- Dossier de Palmira Puig Giró (2019) RocioSantaCruz [en línia]: https://rociosantacruz.com/wp-content/uploads/2019/01/CAT_WEB-MAILCHIMP_Dossier-Palmira-Puig-Gir%C3%B3-5.pdf.
- ESPINAGOSA, Jaume; PLANES, Josep M. (1988). *Tàrrrega. Aproximació a la història dels seus ajuntaments entre 1884 -1939*. Lleida: Diputació de Lleida.
- FANDOS, Maite. *Les dones i la República 1931-1936*. Notes [en línia], 2003, vol. 18, núm. 18: <https://www.raco.cat/index.php/Notes/article/view/24262>.
- FERNÁNDEZ, Josep; OLIVÉ, Francesc (coord.) et al. (2007). *Guerra Civil a Catalunya: testimonis i vivències*. Barcelona: Generalitat de Catalunya, Departament d'Interior, Relacions Institucionals i Participació; Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació.
- FUNDACIÓ VILA CASAS, PALAU SOTERRA TORROELLA (2020). *Saudades de São Paulo. Fotografies de Palmira Puig i Marcel Giró*. Girona: Fundació Vila Casas.
- GARCÍA, Enric (2007). *Hijos de José Tayà S. en C. 1915-1926: el miratge de la Gran Guerra*. Barcelona: Museu Marítim de Barcelona.
- GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA (2018). *Centre Català de São Paulo* [en línia]: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0256554.xml>.
- GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA (2018). *Definició de Bienni Negre* [en línia]: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0010033.xml>.
- HERNANDO, Meritxell (2014). *La Revista de Catalunya en São Paulo, 1956: las redes culturales del exilio en Brasil*. III Congreso Internacional de Literatura y Cultura Españolas Contemporáneas, 8, 9 i 10 d'octubre de 2014, La Plata, Argentina [en línia]: http://www.memoria.fahce.unlp.edu.ar/trab_eventos/ev.7435/ev.7435.pdf.
- INNOVATION AND HUMAN RIGHTS (2017). *Procedimientos sumarísimos. Justicia militar en la Guerra Civil y el franquismo (1936-1980)* [en línia]: <https://ihr.world/es/los-procedimientos-militares-sumarisimos>.
- MIRÓ, Carme; RAMOS, Jordi. «Els refugis antiaeris de Barcelona (1936-1973). Una nova visió des de l'arqueologia d'intervenció», *Ex Novo: Revista d'Història i Humanitats* [en línia], 2011, núm. 7: <https://www.raco.cat/index.php/ExNovo/article/view/250698>.
- MOLINERO, Carme; AZNAR SOLER, Manuel; BARAS, Montserrat; CAMPILLO, Marina; MARÍN, Martí; DE RIQUER, Borja; VILANOVA, Francesc; YSÀS, Pere (dirs.) (2006). *Catalunya durant el franquisme*. Diccionari. Barcelona: Eumo.
- MUSEU D'HISTÒRIA DE CATALUNYA (2018). *Els bombardejos feixistes a Barcelona durant la Guerra Civil explicats per testimonis del 'Consell dels Savis' del Museu d'Història de Catalunya* [en línia]: https://www.mhcat.cat/actualitat/noticies_agenda/noticies/els_bombardejos_feixistes_a_barcelona_durant_la_guerra_civil_explicats_per_testimonis_del_consell_dels_savis_del_museu_d_historia_de_catalunya.
- NAVARRO, Natàlia. *La inserció de les dones a la vida pública i política durant la Segona República (1931-1939)* [en línia], 2009, *EINES* <https://www.raco.cat/index.php/Eines/article/viewFile/142527/194082>.
- PORTA, Carme (coord.) et. al (2007). *Les dones d'Esquerra: 1931-1939 (recerca històrica: Dolors Ivern i Salvà)*. Barcelona: Fundació Josep Irla.
- PUIGVENTÓS, Eduard (2015). *Mancomunitat de Catalunya* [en línia]: <http://diputatsmancomunitat.cat/mancomunitat/content/giró-i-prat-joan>.
- PUJADÓ, Judit (1998). *Oblits de rereguarda: els refugis antiaeris a Barcelona (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- RICART, Toni (ed. i prod.) et. al (2014). *Marcel Giró, fotògraf: convertir les coses corrents en extraordinàries*. Badalona: Multistudio Books.
- TORREBADELLA, Xavier. «El boom de l'esport. Ideologia i societat a l'esport targarí (1920-1937)», *URTX: Revista Cultural de l'Urgell*, 2011, núm. 25.
- URBIPEDIA. ARCHIVO DE ARQUITECTURA (2009). *Escuela Paulista* [en línia]: https://www.urbipedia.org/hoja/Escuela_Paulista.

